

CONSILIUL IMPERATILOR
LA
ROMA SI LA CONSTANTINOPOL

1956

De același autor

Despre neretroactivitatea legilor, 1 vol. in-8°.

Essai sur les sources du Droit Romain, 1 vol. în 8°.

Notiță asupra societăților prin acțiuni după codul general comercial german.

De la compétence des tribunaux dans toute contestation relative aux biens mobiliers qu'un état étranger peut posséder en Prusse, broș. in-8°.

Memoriu asupra transferării scaunului Societății acționarilor Căilor Ferate Române din Berlin în București, broș. in-8°.

Droit Prétorien et Réponses des Prudents. 1 vol. in-8°.

Etude sur le régime municipal Romain broș. in-8°.

—•••—

lipsă pag

B276941

CONSILIUL IMPERAȚILOR

LA

ROMA ȘI LA CONSTANTINOPOL

DE

ION KALINDERU

Moribus antiquis res stat romana virisque
ENNIUS.

104392 = 768401

BUCURESCI

IG. HAIMANN, LIBRAR-EDITOR

74, Calea Victoriei, 74

1887.

TA. BUCUREȘTI
77467

9/1953

RC71/04

B.C.U. Bucuresti

C104392

BUCUREȘCI
TIPOGRAFIA CURȚII REGALE, F. GÖBL FII
I2, PASSAGIUL ROMÂN, I2.

1887.

PRECUVÎNTARE

Se scie importanța ce Senatul dobândise la Roma sub regi și în special de la fundarea republicei; cu toate acestea preponderența sa nu supraviețui republicei, acest mare corp fiind căzut în dispreț îndată ce Iuliu Cesar, după complectul său triumf asupra adversarilor săi, răpise puterea. În fine vedem autoritatea sa pe fie care și des-crescând sub împărați.

Ne propunem a trata despre instituțiunea care a contribuit mai mult, de la fundarea Imperiului, la micșorarea Senatului roman.

Intr'adevăr, August, care a concentrat toate puterile în mâinele séle 'și alipesce un consiliu particular (*Consilium Principis*) care, precum am descris'o mai jos, se substituie într'un mod nesimțit — sub împărații cari s'au succedat — Senatului, caruia 'i usurpă toate puterile, supuind la autoritatea imperială același Senat, din care dibacii și politicii împărați, au avut grija să introducă pe cei mai distinși membri în acest simil de Consiliu de Stat.

Pîn'acum cercetările inspirate de textele juridice și de scrierile jurisconsultilor romani, remănuite în secolul al VI^{-lea} de compilatorii Digestului, nu ajunseră spre a lămuri în destul chestiunea Consiliului Principelui. Acéstă remănuire chiar, precum a pus'o în vedere D-l Geffroy, în sênul Institutului Franciei, opri a deosebi datele; căci a trebuit, — spre a se deslega în fine acéstă spinósă problemă — pe lêngă

descoperirea la Verona a Institutelor lui Gaius, spre a ne da un punct de rézém, care să ne permită a distinge acea ce s'a modificat de comisarii lui Justinian, și sapientele lucrări de epigrafie executate de Borghesi, Henzen, Mommsen, Léon Renier și de Boissieu — a mai trebuit ȃicem și profundele studii epigrafice ale unui învățat profesor frances D-l Edouard Cuq, studii în urma cărora acest punct sciințific pôte fi privit d'acum înainte ca mai definitiv explicat și desvêlit.

Am adăogat încă la lucrarea noastră un capitol asupra cancelăriei imperiale și asupra organizațiunei séle, ca avênd uă strînsă legătură cu subiectul nostru, Consiliul Imperătesc fiind întrupat în biurourile ȃisei cancelarii, în timpul lui Diocletian.

De asemenea în cursul acestei lucrări, cuvintele: Lex Regia, Edicte, Rescripte sau Constituții Imperiale, Ordin Senatorial, Or-

din Ecuestru, Prefect al Pretoriului etc., se repet des. Am cređut că este bine a face un apendiciu la studiul nostru asupra Consiliului Imperaților, dând o idee cât se pote mai exactă despre aceste importante și diferite denumiri. Trimeterile la apendiciu sunt făcute cu litere mari.

Am căutat a da incă și o notiță bibliografică, cea mai completă care ne a fost cu putință, arătând tot ce a fost scris, principalmente in Franția și Germania, asupra intregului și chiar a diferitelor părți ale lucrărei nóstre. Am adogat in note și câteva inscripțiunii epigrafice pe care le am extras din cele mai bune colecțiunii.

In genere lucrările asupra istoriei instituțiunilor Romane sunt dificile, fiind-că multe secole ne despart de timpul când aceste diferite instituțiunii au existat, și numai grație favorei de care au inceput a se bucura iarăși aceste studii printre inve-

tați și în public, această lucrare a putut lua naștere.

În sfârșit, invocând un trecut de sîrguințe consciincioase, cuted a dice cu poetul nostru, cel puțin amicilor mei, că :

„Pe inimă și paloș, rugina nu s'a pus.“

CONSILIUL IMPERATIILOR

LA

ROMA ȘI LA CONSTANTINOPOL

CAPITOLUL I.

CONSILIUL IMPĂRAȚILOR DE LA AUGUST

LA ADRIAN ¹⁾

SUMARIU

Conform cu vechile usuri, August își alătură un Consiliu particular ; acest Consiliu nu apare mai

1) Mispoulet, *Les institutions politiques des Romains*, t. 1, p. 282 ; *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines* de Daremberg et Saglio, la cuvântul : *Consilium Principis* ; Th. Mommsen, *Die comites Augusti der früheren Kaiserzeit* (Hermes, IV, 1870, p. 120 — 131) ; Becker-Marquardt, *Handbuch der römischen Alterthümer*, Leipzig, 1843-1867, t. 2 și 3, p. 220 și urm ; Otto Hirschfeld, *Untersuchungen auf dem Gebiete der römischen Verwaltungsgeschichte*, Berlin, t. 1, intitulat : *Die Kaiserlichen Verwaltungsbreite bis auf Diocletian* p. 215—218 ; Haubold, *opusc. academica*, 1, p. 187—314 ; Bethmann-Holweg, *Der Civilprozess des gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung*, Bonn, 1866, t. 2, p. 48 și 136—139.

întâii cu un caracter oficial; nu e compus chiar decât din amicii lui August. — Compunerea celui d'întâii Consiliu Impăresc. — Acest Consiliu pregătește propozițiunile pe cari Principele le supune Senatului. — Motive care au decis pe August a introduce în Consiliu senatori. — Reorganizarea Consiliului Impăresc în anul 13 după Hrist.; decisiunile sale au aceeași valoare ca și senatus-consulte. — Competința acestui Consiliu. — Este presidat de Impăratul său de delegatul său. — În ori-ce cas, n'are de cât voce consultativă. — Consiliul Impăresc sub Tiberiu, Caligula, Claudiu, Nerone, Galba și Vitelliu. — Reia ărecare autoritate sub Vespasian, Titu și Domitian. — Descrierea degradațiunei Senatului.

August, cu prudența și înțelepciunea care inspirau tóte actele sale, modificând, măi mult încă, chiar transformând vechile instituțiuni romane ¹⁾, întreprinse de a constitui un Consiliu Impăresc (*Consilium principis*) care să funcționeze pe lângă Senat și să cumpănescă autoritatea sa.

¹⁾ Politica lui August este bine arătată în Tacit, Anale I, 2 : „Renunțând, ăice Tacit, la titlul de Triumvir, și declarând că prerogativele tribunului îi erau de ajuns pentru a ocroti

Această încercare trebuia se întâmpine cu atât mai puțină opoziție, cu cât sub regi și chiar sub republică, usul se stabilise de mult, între principalii magistrați, de a se înconjura de un consiliu (*Consilium magistratuum*).

Fie-care consul, censor, pretor, guvernator de provincie și avea consiliul. Legea *Aelia Sentia* organiză chiar un consiliu având un caracter cu totul special pentru a autoriza ore-care desrobiri. Tatăl de familie (*pater*

pe plebei; după ce câștigase pe soldați prin daruri, pe popor prin împărțirea de grâne și toate spiritele prin plăcerile repausului, el își însuși cu încetul autoritatea, întruni în mânele séle funcțiunile senatorilor, magistraților, interpretarea legilor, fără să întâmpine vre-ună rezistență, ómenii cei mai neînduplecați murise pe câmpurile de bătae saú prin proscricțiunile; patricianii care mai rămăsese cu viață erau cu atât mai încărcăți cu hogății și cu onoruri, cu cât arătau mai multă aplecare pentru a primi servitutea, și vedënd că situațiunea lor se ameliora prin toate aceste schimbări, ei preferau siguranța actuală vechei lor pozițiuni cu pericolele ei. Provinciile din partea lor erau departe de a respinge noua stare de lucruri, temându-se și de supremația Senatului, și de acea a poporului; ele și aminteaú neîncetat rivalitățile puternicilor, lăcomia magistraților, puțină protecțiune ce o găseaú în legile combătute prin violența, intriga, și în fine prin venalitatea“.

familias) când judeca pe ai săi, era asemenea ajutat de un consiliu.

Este adevărat că avisul unui asemenea consiliu nu era obligatoriu și că fie-care avea răspunderea actelor și decisiunilor sale; cu toate acestea nu se putea hotărî, în cazuri grave, fără să fi fost consultat. Ast-fel găsim des scris că cutare lucru s'a hotărît «*consilii sententia*»¹⁾.

Inființând Consiliul Impăresc (*Consilium Principis*), August nu făcu dar în aparență, de cât a se conforma cu tradițiunile cele mai vechi și cele mai respectabile.

Sub Vespasian, Legea Imperiului, (*Lex regia*) (Nota A la Apen.) va recunoște implicit acest drept Impăraților: «*Utique quoecunque ex usu reipublicae majestate divinarum*

¹⁾ Titu-Liviu, IX, 15; XLII, 47; Cicerone, *de Oratore*, I, 37; *in Verrem*, II, 29; *Pro Quintilio*, II, 4; *Pro Roscio*, IV, 12; Varrone, VI, 77; Plautiu, *Stichus*, 127; Valeriu-Maxim, V, 8, § § 2, 3; VI, 1; VIII, 2; Seneca *de Clementia*, I, 15; Legea 29, *principium*, Digest XXXI; Legea 9, 3, Dig. IV, 2; Bruns, *Fontes Juris Romani antiqui*, ediț. 4, p. 251.

humanarum publicarum privitarumque rerum esse censebit ei agere, facere jus potestasque sit... » (In tot ce va judeca în interesul republicei, și conform cu respectul datorit lucrurilor divine, umane, publice și private, Impăratul are tot dreptul și totă puterea a avisa și a face precum va găsi cu cale).

Sub ceî d'intîiî Impărați și pină la Adrian Consiliul Impărătesc nu apare ca uă instituțiune permanentă, avënd atribuțiuni neted determinate și cu un caracter oficial ¹⁾.

Cu tôte acestea decisiunile acestuî Consiliu, considerate ca expresiunea voinței suverane, tot exersară uă influență reală asupra deliberațiunelor Senatuluî.

Sosind la putere, August își compusese deja un Consiliu de amici a căruî autoritate era atare în cât decisiunile ce el inspira Impăratuluî deveneau ordine pentru Senat. Distingem printr'acești consiliari, pe Mecena, pe Agrippa, pe Valeriu Messala, pe Corvin, pe

¹⁾ Dion Cassiu, LX, 4; Sueton, *August*, 35, *Tiberiu*, 46 *Titu*, 7,

Statiliu Tauru, pe Salustiu, pe Cocceiu și pe Deliu. Este cunoscută influența care o exercita mai cu seamă Mecena în Consiliul Impărațesc și cu cât contribui prin sfaturile sêle cele viclene a restringe puterile Senatului 1).

Mai târziu August organiză Consiliul sêu pe baza unui regulament care dovedea că avea deja în gând să înființeze uă instituțiune permanentă.

Consiliul se compunea din Consiliarii în activitate, de un membru din fie care magistratură superiôră și de cincîspre-dece senatori, eșiiți la sorți. Trebuia sê fie reînnoit la fie care șese luni. În sênul acestuî Consiliu, Impăratul discuta cestiunile pe care voia sê le supună Senatului, alcătuia forma propozițiunilor, prepara discursurile către Senat care trebuia a face obiectul expunerilor sale 2).

1) Gaston Boissier, *Nouvelles promenades archéologiques* p. 10, Idem, *Cicéron et ses amis*, p. 390.

2) Dion Cassiu, L III, 21; Sueton, *August*, 35; Zonara X, 33.

Compunerea chiar a acestui Consiliu arăta destul cum el nu era să fie numai un comitet de amici, a căror sfaturi se nu aibă de cât uă valoare morală. August într'adevăr voia să constituie un fel de Consiliu de Stat, având niște drepturi determinate. Făcând să intervie Senatul în compunerea propriului său Consiliu se supunea prudenței; căci n'ar fi putut, fără a compromite chiar opera fundațiunei Imperiului, să puiă în vederea tuturilor, prea de timpuriu, intențiunea de a recunoște acestui Consiliu niște drepturi rezervate pină atunci Senatului, de și acesta era scopul său secret; căci această gândire se simte în planul de reorganizare al Consiliului, care 'l făcu să se adopte de Senat, la anul 13 după I. C.

Senatul era chemat să numescă două-zeci de membri ai săi spre a face parte din noul Consiliu, în care Consiliii intrau de drept. Impăratul însă își reserva dreptul de a 'l completa printr'un număr nelimitat de persoane, cari 'i inspirau cea mai mare încredere. Așa chemă într'ensul pe principii familiei imperiale. Acest Consiliu era numit pentru un an.

= e104392 =

August merse pină a propune și a face ca să se priiméscă de Senat ca decisiunile Consiliului să aibă forța de lege, cu aceeași putere ca și cum ar fi fost luate de Senatul întreg. Senatus-Consultul care conținea această dispozițiune efectua dar uă delegațiune a puterilor Senatului ¹⁾.

Acastă hotărîre a Senatului, ar fi fost uă adevărată abdicatiune, dacă n'ar fi intrat în planurile lui August a respecta și a menține, cel puțin în formă, puterile pe care Senatul le implinea sub republică, și prin urmare, a nu face întrebuintare de cât cu moderațiune de drepturile peste măsură date Consiliului său.

Consiliul Impăresc chibzuia asupra tuturilor propozițiunilor cari trebuiau să fie supuse Senatului.

Dacă se va lua în vedere împrejurarea că Senatorii cei mai influenți făceau parte din el, se înțelege cum deliberațiunile particulare ale Senatului ajungeau a fi aprópe nefolositoare. Vom adăoga că sesiunile acestei adunări erau

¹⁾ Dion Cassiu, LV, 27; LVI, 28; Suetoniu, *August*, 35; Iosif, *Antichități judaice*, XVII, 9, § 5.

asa de scurte, în cât erau absorbite cu totul numai prin operațiunile votărei ¹⁾.

În fine Consiliul Impăresc ajuta pe Principe în procesele pe care acesta și le rezervase spre a hotări ²⁾.

Competința Consiliului era nelimitată, prin aceea că Impăratul îl consulta când voia, cum îi plăcea, și că voința princiară se exersa în toate și peste toate. Putea ast-fel fi chemat să exprime părerea sa asupra chestiunilor judiciare, civile sau criminale, tot așa ca și asupra chestiunilor politice. Fie că Impăratul presida sau nu, consiliul n'avea de cât voce consultativă, și nici uă dată nu putea fi legat de avisul majorității.

Tiberiu organiză asemenea un consiliu în care chemă două-zeci din principalele persoane ale Imperiului, spre a 'l ajuta în gestiunea afacerilor publice (*E numero principum civitatis, velut consiliarios in negotiis publicis*). Printre acești consiliari nu-

¹⁾ Ed. Cuq, *Conseil des Empereurs, Extraits des mémoires à l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres* p. 318.

²⁾ Dion Cassiu, LIII, 21; Iosif, de *Bello judaico*, II, 2.

măram nouă-spre-dece senatori, al două-dece-lea era faimosul Sejan, prefect al pretoriului, un simplu cavaler. Senatul aprobă, în această privință, voința Impăratului, de și 'i părea rău, că se deschide ușa Consiliului Impărătesc, membrilor ordinului euestru ¹⁾.

În primii ani ai Domniei sele, Tiberiu nu luă nici uă hotărîre asupra afacerilor publice, nici nu dete vre uă sentință fără ajutorul Consiliului seău. Natura sea însă bănuitoră ²⁾, care 'l făcea să vadă nișce inamicî ascunși pină și în servitoriî ceî mai dispuși a 'l linguși, il împinse a prenoi adesea Consiliul; aprôpe toți acei cari făcuseră parte din el la început, fură omoriți prin ordinele sele ³⁾. Retras în singurătate la Capri ⁴⁾, Tiberiu n'a mai avut nici un recurs la Consiliul seău. Cu tôte acestea, el se consfătuia cîte uă dată cu

1) Dion Cassiu, LVII, 7; LX, 4; Suetoniu, *Tiberiu*, 55.

2) A se vedea asupra guvernului și caracterului lui Tiberiu: Ad. Stahr, *Tiberius*, Berlin 1863; Eduard Pasch, *Zur Kritik der Geschichte des Kaisers Tiberius*, Altenburg, 1866; Victor Duruy, *de Tiberio Imperatore*; Gaston Boissier, *l'Opposition sous les Césars*, p. 166 și ur.

3) Tacit, *Anale*, IV, 6; Suetoniu, *Tiberiu* 30.

4) Ampère, *l'Empire Romain à Rome*, t. 1 p. 427 și Urn.

consiliu și cu pretorii, asupra unor chestiuni financiare.

Sub Caligula, care redete uă umbră de autoritate Senatului, nu se ținu nici un Consiliu Impărătesc ¹⁾.

Claudiu 'l restabili și 'l consultă chiar adesea. Inșă acest Impărat care nu cunoscea altă lege de cât capriciurile séle, preferă mai tot d'a una, a lua părererea libertilor séi ²⁾. Sub Nerone, Galba, Otone și Vitelliu, nu există, drept dîcînd, un Consiliu Impărătesc, demn de acest nume. Nișce liberti și tovarăși de plăceri ai Impăratului dictau legi, inspirate prin furie saŭ beție, și Senatul incuviința tôte acestea ³⁾.

Vespasian nu avu aprópe de cât un Consiliu de amici. Sub domnia lui, Senatul își reluă óre-care autoritate ⁴⁾.

Consiliul Impărătesc recuceri puterea sa

1) Dion Cassiu, LIX, 14; Suetoniu *Caligula*, 26.

2) Dion Cassiu; LX, 14; Tacit, *Annale* XII, I; Suetoniu *Claudiu*, 14 și 29; Plinu, *Panegiric*, 88.

3) Tacit, *Anale* XIII, 26; XV, 42; *Istoria*, I, 91.

4) Dion Cassiu, XLVI, 10; Suetoniu, *Vespasiu*. 21; Pliniu *Epistolae* III, 5.

104392

sub Titu și Domitian. Se compunea atunci din șapte senatori, din două prefecti ai pretoriului, de prefectul orașului, Pegasu, celebru jurisconsult, «*optimus atque interpres legum sanctissimus*» (cel mai bun și cel mai sfânt tîlcuitor al legilor) și «din bărbații cei mai distinși din ordinul equestru, dar puțini la număr:» *adhibitis utriusque ordinis splendidis viris*, (admise într'ensul ilustrațiunii din ambele ordine) ¹⁾.

Cu toate aceste, cruțările pe cari acești Imperați le întrebuițară în relațiunile lor cu Senatul, nu ajunseră pentru a reda vigóre acestui corp slăbit, precum o mărturisește textul următor al lui Pliniu :

«Servitudinea celor din urmă timpuri a făcut să se uite drepturile Senatului și ne a confundat în ignoranță. Este óre un om destul de răbdător spre a voi să învețe ceea ce nu 'i póte fi de nici un folos? cum póte cine-va reține ceea ce învață, decă după ce l'a învățat nu 'l măi pune în practică de loc?..»

¹⁾ Juvenal *Satire*, IV; 72 și 78; *Corpus inscriptionum latinarum*, IX, 5420; Borghesi, *Opere*, V p. 513.

«In timpul junetei noastre, Senatul tremura și era mut : nu putea exprima cine-va fără pericol cea ce gândea, și fără infamie cea ce nu gândea.»

«Ce învățământ, ce lecțiuni folositoare se putea primi, atunci când se aduna Senatul la curiă, spre a nu face nimic, sau spre a hotări vre uă mare crimă, și când nu se convoca de cât spre batjocora și înăhnirea sa; când deliberațiunile nu erau de loc seriose, și când hotăririle erau adesea funeste?» 1).

Sub Nerva, și mai cu semnă sub Traian, Senatul fu tratat cu un respect la care nu mai era deprins de mult timp. Senatul ar fi chiar redobândit la această epocă, autoritatea și vechiul său prestigiu, dacă s'ar fi găsit într'ensul omenii aleși. Dar Senatorii deprinși la ascultare, incapabili de inițiativă, primeau pe cei mai buni Principi cu mai multă mirare de cât recunoștință și nu cunosceaă alt-ceva de cât supunerea. Uitaseră drepturile și puterile con-

1) Pliniu, *Epistolae*, VIII, 14

sfințite de vechia Constituție și nu cunoseau nici chiar regulamentele adunării lor ¹⁾.

Activitatea și inteligența păreau că se adăpostise în Consiliul Impăresc și acest²⁾ din urmă susținea aproape singur sarcina administrației. Hotăririle judiciare ale Impăratului ajutat de Consiliul său, dobândise deja la această epocă o autoritate, în cât formau, pentru tribunale o adevărată jurisprudență ³⁾.

S'a discutat dacă, la această epocă, membrii Consiliului Impăresc urmau a fi numiți de Senat, după recomandațiunea șefului Statului, așa în cât să fie priviți ca ținând drepturile lor prin o delegațiune a Senatului. Nici un istoric nu ne autorisă a admite această opinie. Este de crezut că Impăratul era liber să 'și aleagă însesși pe consilierii săi, dar că păstrase usul de a 'i lua mai cu sémă dintre Senatori ³⁾.

1) Zonara, XI, 20 ; Pliniu, *Epistolae*, III, 20 ; VIII, 14.

2) Pliniu, *Epistolae*, VI, 31.

3) Cuq, operă citată, p. 327 și 328.

CAPITOLUL II

CONSILIUL IMPĂRAȚILOR DE LA ADRIAN LA DIOCLETIAN

S U M A R I U

Motive pentru care Impărații se sprijinesc pe Consiliul lor de preferință de cât pe Senat. — Consiliul Impăresc dobândește mai cu seamă autoritatea sa de la adjuncțiunea jurisconsultilor. — Acestor se datorește edictul perpetuu. — Numirea consiliarilor e supusă aprobațiunii Senatului. Sub Adrian, consiliarii devin funcționari ai Palatului. — Se disting consiliarii în serviciu permanent de acei cari urmăresc pe Impărat în călătoriile sele în provincii. Consiliarii et adsumpti in consilium. (Consiliarii și cei luați la Consiliu). Și unii și alții primesc onorarii, Locul unde se țin ședințele Consiliului Impăresc; auditorium. —

Acest Consiliu sub Antonin și Marcu-Aureliu, pe urmă sub Domitian. Reorganizarea Consiliului de către Septim-Sever. Injosirea Senatului.— Un Consiliu de regență este instituit în timpul nevêrsnicielii lui Septim-Sever.— Mai pe urmă acest Împărat organizează Consiliul său așa în cât substitui decisiunile sale la acele ale Senatului.— Senatul, reia ôre-care autoritate sub Maxim și Balbu, pe urmă sub Tacit și în fine sub Probu. După acest împărat și pînă la Diocletian Senatul abdică puterile sale.

În fața desvortării autorității Consiliului Împăresc, Senatul nu va mai fi în curênd de cât un nume deșert. Dacă mai subsistă, este pentru că acest nume a strălucit altă-dată cu uă ast-fel de splendore în cât poporele urmază a 'l asocia cu cel de Cesar, ca personificând mărirea Romei. Cu tôte acestea, chiar tirîtor și ciuntit cum era, mai inspira uă secretă terore Împeraților. Fără îndoială, a dat tutulor măsura injosirei și a servilității sale; dar umilitatea sa însesî il face să fie bănuît. Într'adevăr, neavênd nici uă afecțiune adevărată pentru nici un Împărat, este în tot-d'a-una gata a sanc-

ționa prin aclamările sale răscólele cohortelor pretoriana saú ale legiunilor.

Impăratul pune mai mult încrederea sa într'un consiliu de amici, asociați sórteii sale, cari 'i datoresc tot, și cari nu sunt nici-uă-dată siguri că 'și vor concilia tot ast-fel bunele grații ale succesorelui său.

Senatul, din contra, era un corp permanent care supraviețuia revoluțiunilor Palatului și ale lagărelor și al cărui devotament era cu atât mai îndoios cu cât era banal, prefăcut și exagerat.

Acestea sunt motivele politice care vor decide pe Impărați a mări din ce în ce mai mult și prin toate mijlócele, autoritatea Consiliului Impăresc, a'l asocia la cele mai multe amănunte ale administrațiunei generale și în același timp, a înlătura Senatul de la orice participatiune la afacerile publice.

În sênul *Consilii Principis* se vor elabora de la Adrian constituțiunile imperiale, (Nota B la Apen.) cari, mai înainte de finele secolului al douilea, vor înlocui absolut senatus-consultele. Să adăogăm încă că prezența, în

Consiliul Împărătesc, a jurisconșuților celor mai vestiți, dădea acestor Constituțiuni, mai cu sémă în materie de drept civil, uă mare autoritate juridică ¹⁾.

Maï înteiū simpli asesori judiciari ai șefului Statului, jurisconșuții au intrat la rëndul lor, în Consiliul sêu. Au adus în regulamentera chestiunilor administrative sau politice, acel spirit de înțelepciune și de prudentă, care îi deosebia în practica dreptului. D'atunci, ei nu sunt numai interpreții legii, ci participă cu Împăratul la facerea legilor. Ei vor crea ast-fel, pe lângă vechiul drept civil (*Jus civile*), complectat prin dreptul Pretorian (*jus honorarium*), uă legislațiune nouă, în care vom găsi din ce în ce mai mult caracterul umanitar care se va desvolta încă cu creștinismul. Acéstă legislațiune a primit numele de *jus extraordinarium*.

Consiliul Principelui, constituit în acest spirit, se presintă cu uă mărire care contrastă cu degradarea din ce în ce mai profundă a

¹⁾ A se vedea opul nostru : *Droit Prétorien et Réponses des Prudents* p. 203 și 204.

Senatului. Afară de acésta, poporul luase obiceiul să atribue lui Cesar tot meritul concepțiunilor celor mai remarcabile ale Consiliului său, și să'l considere ca cea mai înaltă expresiune a justiției și ca legislatorul suveran.

Adrian, înțelegând tot folosul care 'l putea trage din concursul prudentilor (*Prudentium*), pentru a da uă mai mare ilustrațiune Consiliului său, 'i admise într'ensul în majoritate, cu preferința elementului senatorial; saū mai bine dis 'i făcu senatori, spre a'î introduce pe urmă în Consiliu.

Printre acești ómenī nuoi, distingem pe Salviu Julian, una din cele două persóne, căreia Adrian încredință redacțiunea *Edictului perpetuu*, operă remarcabilă, care arată complectă desvoltare a dreptului onorar, și care era primul pas către unitatea legislațiunei Imperiului 1).

1) In Zachariae, *Prochiron Basilii, Constantini și Leonis* găsim la p. 292 cele următórele: Καὶ μετὰ ταῦτα Ἀδριανὸς ὁ βασιλεὺς ἐπιτρέπει Ἰουλιανῶ τῷ νομικῶ μετὰ Σεργίου Κορνελίου συλλεῖσθαι ἐπιμελῶς καὶ μετὰ τάξιν ὑποτιτλῶσαι τὰ νομικά. V. Mortreuil, *Histoire du droit byzantin*, t. II, p. 372; A se vedea și opul nostru, mai sus citat, p. 110 și urm.

Membrii Consiliului erau desemnați de Principe ; dar numirea lor era supusă aprobațiunei Senatului.

Acesta nu esită să dea sancțiunea sa reformelor introduse de Adrian, atât în compunerea Consiliului cât și în regulamentul definitivă a atribuțiunilor sale. Chiar este dovedit de autori că Senatul adresează cele mai mari laude lui Adrian, pentru că chemase individual nisce senatori la cele mai mari favorii și arătase ast-fel deferință către adunarea din care făcēju parte ¹⁾. Sub Adrian, membrii *Consilium Principis* deveniră adevărați funcționari ²⁾. Se începe atunci a se deosebi Consiliarii Imperiali cu reședința în Roma, unde formaū uă adunare permanentă, de Consiliarii cari urmaū pe Principe în numeroșele sele călătorii în provincii. Acești din urmă erau desemnați de Impărat fără ca să intervie Senatul spre a aproba acéstă alegere «*Causas Romae atque in provinciis*, dic autorii ai Historia

¹⁾ Dion Cassiu, LXVII, 7; Istoria Augusta, *Adrian*, 8.

²⁾ *Vita Adriani*, 8, 18 și 22.

Augusta¹⁾ «*frequenter audivit, adhibitis in consilio suo consulibus atque praetoribus et optimis Senatoribus*». (Adrian luă parte adesea ca judecător la Roma și în provincii, și admise în Consiliu pe consuli, pe pretori și pe principalii senatori). Și în altă parte se serie «când judeca, avea în Consiliul său nu numai amici și companioni, dar și jurisconsulti, între cari se deosibea Juliu Celsu și alți, a căror numiri fusese aprobate de Senat. (*quos tamen senatus omnes probasse*).

Maî pe urină, vom regăsi în organizarea Consistoriului (*consistorium*) Imperiului bizantin această distincțiune între consiliarii Principelui în serviciu ordinar și între cei în serviciu extra-ordinar; cea-ce observă prea bine *Aureliu Victor*²⁾. Consiliarii în serviciu ordinar sunt și *Consiliarii Augusti*; ceilalți a căror misiune este timpurarie, la început sunt simplu *adsumpti in Consilium* (luați la Consiliu). Maî cu sémă *la finele*

1) *August*, 22.

2) *Epitome Historiae latinae*, XIV, 11.

secolului al II-lea, această distincțiune se va accentua. Dar atunci aceste două clase de Consiliari deveniseră permanente și se bucurau de aceleași privilegii. Și uni și alții asistaau la ședințele Consiliului Impăresc.

Membri Consiliului începură a fi retribuiți sub Adrian, dar numai când însoțiau pe Împăratul în provincii, atunci primeau proviziuni de drum ¹⁾ (cibaria). Numai de la Commod sau de la Septim Sever un onorariu anual regulat le fu încuviințat. Prima clasă,

1) Romanii înțelegeau sub denumirea de *provincia* domeniul mărginit în care un magistrat exersa drepturile de *imperium* cu exclusiune a colegilor săi. Acest domeniu poate fi, Țițe D-l Bouché-Leclercq, ideal și a corespunde numai cu cea ce se numește astăzi competență. Ast-fel este acel al pretorilor urban și peregrin (*provincia urbana—peregrina*).

Nu s'a cunoscut provinciă afară din Italia de cât de la anul 227 a. c. D'atunci această vorbă luă sensul de stăpînire sêu posesiune afară din Italia. Așa dar uă provincie romană este uă regiune afară din Italia și guvernată printr'un delegat trimis de Roma.

Acea ce caracteriză subordinațiunea sa Italiei este că teritoriul sêu, considerat ca proprietate a poporului roman (*praedium populi romani*), este supus la impozitul funciar, plătit, sau în natură (*vectigal*) sêu în bani (*Stipendium*).

acea a consiliarilor centenari (*Consiliarii Centenarii*), primea 100.000 sestertie ¹⁾; a doua, cea a *assumpti in Consilium* (celor priimiți la consiliu), sexenarii, 60.000 ses. Domitian institui, sub numele de *ducenarii*, uă clasă superiőră al cărei onorariu era de 200.000 sestertie ²⁾.

Consilium Principis se aduna într'una din sălile Palatului Imperial. Se înțelege că ședințele séle nu puteau să fie publice. Dar era alt-fel când Impăratul indeplinea funcțiunile judiciare; ținea atunci audiențele séle în Forum, ca cei-l-alți magistrați. Marcu Aureliu fu cel dintěi care transferă auditoriul în Palatul Imperial.

Când șeful Statului călătorea în provincie, Consiliul Impăramesc și principalii oficiali ai

1) Monetă romană, în valóre de $2\frac{1}{2}$ as, saű de un sfert de dinar; echivalěză cu ceva mai mult de 10 banı în moneda noastră. Era la început de argint, mai târđiű se făcu *sestertium* din *aurichalcum*, metal care nu era alt ceva decăt aramă főrte fină (Pliniu. Hist. Nat. XXXIV).

2) Wilmans; *Exempla inscriptionum latinarum* 1223; Orelli 2648.

Palatului, însărcinați cu diferitele servicii administrative, îl urmau, cea ce a făcut pe Herodian ¹⁾ se dică: «Acolo unde este Impăratul, este și Roma».

Istoria ne reprezintă pe Antonin Piu și pe Marcu Aureliu dând consiliarilor lor exemplul devotamentului la binele public și al ardorei la muncă; la nici-ua epocă Consiliul Principelui nu fu mai activ: controlul se întindea la cele mai mici acte ale administrațiunei ²⁾. Intr'adevăr, Antonin nu luă nici uă decisiune asupra vre unei afaceri, fără să fi fost prealabil bine instruită, și fără ca să cêră avisul consiliului sêu.

¹⁾ Capitolin, 6. *Antoninus Pius*, C. VI; Veđi Waddington, *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*, T. XXVI, première partie, p. 261; Dion Cassiu, lib. LXX, C. III: Λέγεται ὁ Αντωνῖνος ζητητικὸς γενέσθαι, καὶ μηδὲ περὶ τὰ μικρὰ καὶ τα τυλόντα τῆς ἀκριβολογίας ἀφίστασθαι.

²⁾ Dion Cassiu car. LXXI, c. VI. Ο αυτοκράτωρ ὁσάνκις ἀπὸ τοῦ πολέμου σχολὴν ἤγεν, ἐδίκαζε, τὰς τε πύστεις καὶ τὰς ἀνακρίσεις ἐπὶ μικρότερον ἐποιεῖτο, ὥστε πανταλόθεν τὸ δίκαιον ἀκριβοῦν, καὶ κατὰ τοῦτο ἔνδεκα πολλάκις, καὶ δώδεκα ἡμέραις τὴν αὐτὴν δικην, καίπερ νυκτὸς ἔστιν ὅτε, δικάζων ἔχρινε. Veđi. Zonara, car. XII, c. II.

Asemenea Marcu-Aureliu dădea uă mare importanță Consiliului său ; urma avisurile séle, — imitând într'acésta pe predecesorul său, — fără a pretinde să 'i impună p'ale séle proprii. Dion Cassiu ne face cunoscut că acest Impărat era așa de pasionat pentru a cunoșce adevărul, și se pronunța cu așa de puțină grabă în cât consacra mai multe zile spre a decide o chestie ¹⁾).

De și Domitian nu poseda calitățile strălucite ale predecesorilor săi, Consiliul Imperiului prin admirabila sa constituție, urmă a aduce cele mai mari serviciuri. Este însă de cređut că, sub Domnia sa, numirea jurisconsultilor ca membrii în Consiliu, nu fu în tot-d'auna supusă aprobațiunei Senatului ²⁾).

Septim Sever părăsi cel d'intăiū vechea tradițiune care constrîngea pe Impărat a lua

¹⁾ Dion Cassiu, LVII, 7 ; LX, 14 ; LXVI, 10 ; LXIX, 7 ; Sueton, *August* 72 ; *Claudiu* 14 ; *Domitian*, 8 ; Pliniu, *Panegiric*, 77 ; Spartian, *Adrian*, 8 ; Iosif, *Bellum Judaicum*, 11, 6 ; *Antichități Judaice*, XVII, 11 ; *Legea 22 principium*, Digest, XXXVI, 1 ; *Legea 78*, § 4 Digest, XXIII, 3.

²⁾ Dion Cassiu, LXX, 3 ; LXXI, 6, Capitolin, Antonin, 6 și 22 ; Zonara, XII, 1 și 2.

consiliarii în majoritate dintre senatori, s'eu cel puțin a obține pentru alegerea lor aprobarea Senatului. Conspirațiunea lui Albin, care găsisse numeroși partizani în s'enui acesteia din urmă adunări, făcu pe Principe a înceta să o mai consulte.

Sub acest Imp'erat, Consiliul este a-tot puternic și Consiliarii sunt alipiți la curtea imperială prin nisce legături cari fac din ei nisce adev'erați miniștrii sau oficeri ai Palatului, deliberând, lucrând afară de sancțiunea Senatorială : «*circa Principem occupati sunt*, dice Ulpian» (sunt ocupați pe lângă Imp'erat) ¹⁾. Septim-Sever, în casurile destul de rare în care consulta Senatul, îi exprima disprețul s'eu prin forma discursurilor s'ele ²⁾.

În timpul nev'ersniciei lui Alexandru Sever, Consiliul Principelui fu înlocuit cu un fel de Consiliu de regență, compus de ș'ese-spre-ș'ecize senatori, aleși printr'acei cari se recomandau prin înțelepciunea și înalta lor probitate. «Po-

1) Dion Cassiu, LXXV, 8 ; Legea 11 § 2, Digest, IV, 4 ; Legea 30 *Principium*, Digest, XXVII, 1.

2) Legea 1 *Principium*, Digest XXVII, 9.

porul, armata, Senatul, ȃice Herodian ¹⁾ fură încântați de acéstă formă de guvern, care înlocuia tirania cea mai îndrăsnéță printr'un fel de aristocrație».

Alexandru Sever, ajuns în vêrstă, arătă prea bine, prin compunerea chiar a Consiliului sêu intențiunea de a pune definitiv autoritatea sa în locul acelei a Senatului. «*Neque ullam constitutionem sacravit sine viginti jurisperitis et doctissimis, ac sapientibus viris, risdemque disertissimis non minus quinquaginta, ut non minus in consilio essent sententiae, quam si senatus-consultum conficerent.* (Nu sancțiună nici uă constituție, fără ca să fi fost preparată de două-deci din cei mai învățați juriconsulți, și de ómenî înțelepți, asemenea bunî vorbitori, cari nu erau mai puțini la număr de cincî-deci, așa încât numărul voturilor exprimate în Consiliu nu era mai mic de cât acela care era prescris spre a se da un senatus-consult ²⁾).

1) VI, 1,

2) Istoria Augustă, *Alexandru Sever*, 16; Madzig, opus citat, t. II, p. 303 și 304.

Alexandru Sever reînoi ast-fel cu succes uă încercare făcută de August și căreia succesorii săi nu dăduseră nici uă urmare.

Sub acest Principe, membrii Consiliului luară definitiv numele de consiliari; pe când mai înainte erau desemnați sub numele de *amicii* sau *companionii* Principelui «*Comites principis*» cea ce le da un caracter mai puțin oficial ¹⁾.

De la Alexandru Sever până la Diocletian decadenta Senatului nu făcu de cât a progresa cu repediciune, cu toate acestea, sub Maxim și Balbu, avu un moment de deșteptare, și se institui o comisiune de două-deci de senatori, cari trebuiau să ajute pe acești Impărați în administrațiunea Imperiului ²⁾.

Mai pe urmă, sub Tacit, Senatul cređu cum că va relua puterile séle, după cum atestă pa sagiul următor din Vopiscu ³⁾. «*Mitterentur litteræ ad provincias, ut scirent omnes so-*

¹⁾ Istoria Augustă, *Alexandru Severu*, 26; Digest, IV, 11, 2; Orelli, 2648 și 3190.

²⁾ Capitolin, 13.

³⁾ Tacit, 12.

cii, omnesque nationes in anticum statum rediise rempublicam, ac Senatum principes legere, imo ipsum Senatum, principem factum, leges a Senatu petendas reges, barbaros Senatui supplicaturos, pacem ac bella, Senatu auctore tractanda». (Uă proclamație va fi adresată provinciilor spre a înșciința pe toți aliații și pe toate națiunile cum că republica reluase vechia constituție; cum că Senatul alegea pe Impărat, ba mai mult, Senatul fiind Impăratul însuși, trebuia a se adresa la densusul pentru a obține legi; cum că regii barbari trebuia să facă către Senat reclamațiile lor, fiind-că devenise competent spre a decide despre pace și despre resbel).

Probu lăsă cât-va timp senatorilor speranța că se vor restabili vechile lor atribuții, precum se constată încă din acest pasagiū al lui Vopiscu ¹⁾).

«Permisit patribus ut ex magnorum iudicum appellationibus ipsi cognoscerent, proconsules crearent, legatos consulibus

1) Probu, 13; a se vedea și Florian 5 și 6.

darent, leges quas Probus ederet Senatus-consultis propriis consecrarent» (Probu permise Senatorilor să hotărască asupra apelurilor făcute în contra sentințelor date de cei mai însemnați judecători, să creeze proconsulii, să dea legați consulilor, și să consacre prin Senatus-Consulte edictele Impăratului).

După Probu, vedem Senatul recădând în indiferență și uitare; nu mai este de cât înregistratorul voințelor imperiale.

CAPITOLUL III.

CANCELARIA IMPERIALĂ ¹⁾

SUMARIU

Luă Claudiu se atribue organizarea biurourilor Cancelariei Imperiale.— La început diferitele funcțiuni sunt încredințate la niște libertți și sclavi.

Sub Adrian, membrii, din ordinul ecuestru sunt însărcinați cu asemenea funcțiuni.— Acastă organizare centraliză în mâinele șefului Statului niște mij-

1) Edouard Cuq, *Etudes d'épigraphie juridique*. II Le magister sacrarum cognitiorum (Bibl. de l'école française de Rome Fascicule XXI, Paris 1881); Bouché-Leclercq, *Manuel des Institutions Romaines* p. 164; L. Friedländer, *De eis qui primis duobus sæculis a rationibus, ab epistulis, a libellis imperatorum Romanorum fuerunt*. Regiomont, 1860; *Sittengeschichte Roms*, t. I. Leipzig, 1865 (Anhang. 1 Die Beamten a rationibus, a libellis, ab epistulis; II Die Reihenfolge der Aemter von Kaiserlichen Freigelassenen p. 152—174.

lôce de acțiune de care Senatul este privat.— Fie care serviciu este condus de un secretar, care ține corespondență cu toți funcționarii Imperiului.— Guvernatorii provinciilor năbușesc adesea plângerile îndreptate contra administrațiunei lor. — Atribuțiunile secretarilor însărcinați cu libellis, cu studiis, cu cognitionibus, cu epistulis, cu rationibus și cu memoria. Redacțiunea și păstrarea proceselor-verbale ale lui Consilium Principis.— Arhive Imperiale.

Multiplicitatea afacerilor care erau de competența Consiliului Principelui, și care cereau ôre-care instrucțiune mai înainte de a fi supuse acestui Consiliu, lucrările de corespondență, răspunsurile la cererile și la petițiunile adresate Impăratului, transmiterea decretelor, mandatelor și rescriptelor, ocupau un număr destul de considerabil de secretari și de scriitori. Sub Claudiu, organizarea biurourilor Cancelăriei Imperiale luă uă extensiune însemnată. Cele mai multe divisiuni administrative și funcțiuni înființate de acest împărat, se menținură până la finele Imperiului.

Până la epoca lui Adrian, libertății conduc

biurourile (*scrinia*), și funcțiunea de scriitor este incredințată sclavilor Impăratului. Ar fi fost dificil lui August și primilor seî urmași se dea aceste funcțiuni, a căror importanță era să crească din zi în zi, unor membri ai ordinului Senatorial (Nota C la Apen.) sau equestru (Nota D la Apen.) său în genere la niște ómenî născuți liberi (*ingenui*). Moravurile romane respingeau una ca acesta. Era lumea prea deprinsă a privi serviciile făcute persónei Magistratilor, fără vre uă investitură legală, ca fiind de uă natură servilă. În adevăr, la începutul Imperiului, principele nu era considerat ca un suveran împărțind tóte onorurile; ci era un magistrat mai 'nalt de cât ceî-l-alți prin concentrarea în persóna sa a tuturor magistraturelor superióre; dar chiar în cazul acesta, nu era de cât un simplu particular. Mai pe urmă principiile monarchice vor triumfa, și onórea supremă va consta intru a fi alipit la persóna Impăratului. Atunci cele mai înalte funcțiuni administrative vor deveni nisce oficiuri ale Palatului, care se

vor putea îndeplini numai de persoanele cele mai considerabile ¹⁾.

De la Adrian, secretarii Cancelariei Imperiale sunt luați dintre membrii cei mai distinși ai ordinului equestru. În al treilea secol aceste oficiuri dobândesc uă ast-fel de importanță în cât constituesc nisce adevărate ministere, și capi de serviciu (*principes* său *principales officiarum*) sunt aleși exclusiv din marele familii ale ordinului senatorial. Ei asistă la ședințele Consiliului Imperătesc ²⁾.

În același timp libertii și sclaviilor sunt excluși din funcțiunile subalterne în biurou. Adrian îi înlocuește prin centurioni și veterani luați din armată. Găseș la acești din urmă supunere și discrețiune, și în același timp mai

¹⁾ Madvig-Morel, *L'Etat romain, sa constitution et son administration*, t. II, p. 283 și urm; Otto Hirschfeld, *Untersuchungen auf dem Gebiete der römischen Verwaltungsgeschichte*, t. 1, p. 201--208; Villems *Droit Public Romain* p 443 și urm.

²⁾ Tacit, *Istoria*, I, 58; Suetoniu, *Vespasian*, 21; Capitolin, *Antonin filoz*, 7; Codu Justinian, 1, IX, 51; a se vedea și Egger, *Recherches historiques sur la fonction de secrétaire des princes chez les anciens, dans les mémoires d'histoire ancienne* p. 230; Duruy, *Histoire des Romains*, t. V, p. 552.

puțină venalitate și corupțiune de cât la libertăți.

Uă organizațiune administrativă așa de perfecționată punea în mâinele Impăratului și a Consiliului său, toate mijlocele de cercetare, și prin urmare, totă putința spre a governa. Senatul fu tot-d'a-una lipsit de aceste mijloce, chiar în timpul splendorei sale, sub republică. Atunci era redus a primi de la magistrații superiori elementele de informație care 'i erau trebuincioase la discuțiunea legilor. De aceea, constituțiunea republicană lăsa preparațiunea legilor acestor magistrați, și prin urmare dreptul de *jus referendi*.

Impărații avură grija, ast-fel cum am arătat, să nu schimbe nimic la acest mod de a exercisa puterea legislativă. Dar fiind-că Principele concentra toate magistraturile, trebui să concentreze asemenea toate serviciile publice din Roma și din provincii. El singur era în pozițiune de a prepara toate legile; și Senatul, chiar dacă Constituțiunea 'i ar fi dat inițiativa în această privință, n'ar fi avut mijlocele să o exerseze.

Ne rămâne se enumerăm diferitele servicii Administrative, înființate spre a înlesni administrațiunea Romei și a provinciilor. În capul fie-cărui serviciu se găsea un secretar particular, având atribuțiuni determinate, și dispunând de un ore-care număr de oficeri subordonați, împărțiți în atâtea biurouri, și având sub ordinele lor copişti și uă mulțime de împiegați însărcinați cu lucrări mai mici.

Fie care secretar întreținea, sub sigiliul împărătesc, uă corespondență neîntreruptă, cu principalii magistrați, capi armatei și guvernatorii provinciilor.

Organisarea acésta, care corespunde sub multe raporturi, cu a biurourilor de ministere la popórele moderne, permitea Principelui se întindă repede acțiunea sea asupra tutulor părților Imperiului.

Cu tóte acestea, Impăratul era departe de a putea obține tot-d'a una de la guvernatorii provinciilor, de la *procuratores*, cari administrau finanțele, și de la cei-l-alți funcționari superiori, uă ascultare absolută. Fie care din ei pretindea, în sfera atribuțiunilor séle, să

exerseze după formele cele mai rigurose, autoritatea care 'i se dăduse spre a se executa vointele Imperiale. Provincialii cari gemeau sub tirania acésta, adresau, din tóte părțile, la Capul Statului, plângerile și protestațiunile lor. Guvernatori, din partea lor, se sileau a năbuși aceste strigăte, prin măsurile cele mai violente și întemnițând pe reclamanți. În mai multe rânduri, împérații interveniră, spre a pune un capăt la desordinele aceste. «Să sciți, scria Alexandru Sever guvernatorilor, că eū pun tot atâta preț pe libertatea supușilor mei cât și pe zelul și supunerea vóstră»¹⁾.

Funcțiunea de secretar *a libellis* avea un caracter juridic, de acea era împlinită în genere de jurisconșulți cei mai eminenti. Renumitul Papinian care începuse cariera sa ca *advocatus fisci*, sub Marcu-Aureliu²⁾ fu secretar *a libellis*³⁾, pe urmă Prefect al Pretoriului (Nota E la Apen.) sub Septim-Sever și

1) Legea 25, Digest, XLIX, 1; Codu Theodosian, 1, cartea XI 34.

2) Capitolin, *Caracalla*, C. VIII.

3) L. 12, Princ., Dig. leg. XX tit. V.

sub Caracalla ¹⁾; Ulpian îndeplini același slujbe sub Alexandru Sever ²⁾ și deveni mai pe urmă Prefectul urbei (Nota F la Apen.) al Annonei (Nota G la Apen.) și al Pretoriului ³⁾. De la Adrian încolo, găsim chiar membrii ai ordinului euestru îndeplinind această funcțiune ⁴⁾. Astfel Titu Hateriu Nepoti avu această sarcină, sub acest Impărat

1) Henzen, 5603.

2) Spartian, Pescennius Niger, C. VII.

3) Cod. Just. 4, C. VIII, titl. XXXVII.

4)

O · PRAE
 ORTIS · TRIB · MILI
 RAEF · EQVIT · CENSITO
 BRITTONVM · ANAVION
 PROC · AVG · ARMENIAE · MAI
 LVDI · MAGNI · HEREDITATIVM
 ET · A · CENSIBVS · A · LIBELLIS · AV
 PRAEF · VIGILVM · PRAEF · AEGYP
 M · TAMINIUS · CRI

Inserzioni di Fuligno, Borghesi, t. V, p. 3; Henzen. N. 6947.

Tito Haterio, . . . filio, Nepoti... primipilo, praefecto cohortis, tribuno militum, praefecto equitum, censitori Brittonum Anavionensium, procuratori Augusti Armeniae majoris, ludi magni hereditativum, et a censibus, a libellis Augusti, praefecto vigillum, praefecto Aegypti, Marcus Taminius Cri . . .

Secretarul *a libellis* asculta pe solicitorii (*postulatores*) și pregătea răspunsurile la petițiile și memoriile adresate Impăratului. Acesta le copia (*subscriptio*), cu mâna sa, pe albă.

Eacă un exemplu de *libellus* său petițiune adresată către Impărat și cu soluțiunea dată de acesta, pe care l găsim în Digest 1) :

Ἀξίως Εὐδαίμονος Νικομηθέως πρὸς Ἀντωνῖνον βασιλέα. Κύριε βασιλεῦ Ἀντωνῖνε, ναυφράγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰκαρίᾳ 2) διηρηγήμεν ὑπὸ τῶν δημοσιωνῶν τῶν τὰς Κυκλάδας γήσους οἰκούντων. Ἀντωνῖνος εἶπεν Εὐδαίμονι· ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. Τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μὴ τις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται, τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος Ἀῶγουστος ἔκρινεν.

1) Legea 9, Cartea XIV, t. II.

Legea citată aci, ast-fel cum se află reprodușă în Digest, vorbește de Italia. Preferim, pentru cuvinte lesne de înțeles să urmăim opiniunea celor care au înlocuit cuvântul de *Italia* prin *Icaria*.

(Reclamație a lui Eudemon din Nicomedia către Impăratul Antonin. «Stăpîne Impărate Antonine, făcând naufragiu în Icaria am fost jefuit de publicani, cari locuiesc în insulele Ciclade». Impăratul a răspuns la această cerere, cu aceste cuvinte : «Eă sunt stăpînul lumii întregi, dar marea este supusă legilor. Această afacere trebuie judecată cu legea Rodiană, care privesce comerțul maritim, întru'atât însă în cât această lege nu va fi contrară cu vre-una din ordonanțele noastre. Impăratul August a decis și el tot așa».

Aceste rezoluțiuni (*subscriptions*) avură adesea uă mare valoare juridică, și dobândiră chiar putere de lege.

Uă inscripție descoperită la Suk-el-Khmis ne face cunoscut cea ce conțineau acele *subscriptions* : vedem într'ênsa figurând titlurile Impăratului, numele destinatarului, un răspuns în prescurtare, făcut de secretarul *a libellis*, și în fine iscălitura Impăra-

tului ¹⁾. Însărcinatul cu *libellis* se ocupa, afară de acestea, cu reclamațiunile birnicilor și cu cererile de micșorare de impozite adresate de orașe și provincii. De acea era câte-ură-dată desemnat sub numele de *a censibus*. Era ajutat în biurourile sale, prin niște libertți, și *adjutores* sau *proximi* ²⁾.

- 1) ES · M · AVRELIVS COMMODVS AN
 NVS AVG SARMAT · GERMANICVS
MAXIMVS LVRIQ LVCVILLO ET NOMINE A
LIQVVM PROCC · CONTEMPLATIONE DIS
CIPVLINÆ ET INSTITVTI MEI NE PLVS
QVAM TER · BINAS OPERAS CVRABUNT
NE QVID PER INIVRIAM CONTRA PERPE
TVAM FORMAM A VOBIS EXIGAT VR
ET · ALIA MANV SCRIPSI RECOGNOVI

Suk-el-Khmis.—Tunisia.—*Corp. Inscr.*, VIII, N. 10570;

Revue archéol. 1881 p. 94).

Imperator Caesar Marcus Aurelius Commodus Antoninus Sarmaticus Germanicus Maximus Lurio Lucullo et nomine aliorum.

Procuratores contemplatione disciplinæ et instituti mei ne plus quam ter binas operas curabunt, ne quid per injuriam contra perpetuam formam a vobis exigatur.

Et alia manu: Scripsi. Recognovi

A se vedea în privința acestei inscripțiuni uă scrisóre a D-lui Tissot, ambasador al Franciei la Constantinopol către D. Desjardins *comptes-rendus de l'Académie des inscriptions et belles-lettres*, Paris 1885, și studiul savant al D-lui Mommsen *Hermes*, 1880, p. 386 și urm., și 478 și urm.

²⁾ Seneca, *ad Polybum* VI, 5; Spartian, *Piscennius Niger*, 7.

Secretarul a *studiis* avea ca misiune principală să facă cercetări asupra chestiunilor juridice, religioase sau de ordin administrativ, care îi erau supuse de Impărat. Adrian alege spre a îndeplini acest oficiu pe M. Juliu Vestin, directorul bibliotecilor Romei, care fusese mai înainte mare preot al Alexandriei și al Egyptului întreg și administrator al Muzeului. Alegerea aceasta arată îndeustul întinderea cunoștințelor de care secretarul a *studiis* trebuia să dea dovadă ¹⁾.

Secretarul a *cognitionibus* era însărcinat cu corespondența secretă a Impăratului, mai cu seamă când acest din urmă nu găsea cu cale să refere despre aceasta la Consiliul său. Un libert era prea potrivit pentru acest lucru. Cu toate acestea, de la Septim Sever, acest oficiu fu încredințat unui membru al ordinului equestru, care luă numele de *ma-*

¹⁾ Spartian: *Vita Commodi*, 13; *Vita Taciti*, VI, 16; Gaius; I, 14; Legea 9. Digest XIV, 2; Legea 12 *principium* Digest XX. 5.

gister libellorum sau *cognitionum* ¹⁾ Tot acest secretar făcea cercetări secrete în afacerile criminale de care Împăratul își reserva se ia cunoștință ²⁾).

¹⁾ L. COMINIO.VIPSANIO.SALVTARI
DOMO . ROMA . P . V . A COGNITIONIB
DOMINI . N̄
IMP . L . SEPTIMI . SEVERI . PERTINAC
AVGVSTI
PROC.PROV.BAET.PROC.CAPIEND.VEC.ET
PROC . PROV . SICIL . PROC . ALIMENTOR
PER . APVLIAM . CALABRIAM.LVCANIAM
BRVTTIOS . SVBPROC . LVDI . MAGNI
OPTIMO . VIRO . ET . INTEGRISIMO
IRENAEUS . AVG . N̄ . VER . DISP . PORTVS
ILIPENSIS . PRAEPOSITO
SANCTISSIMO

Alcala del Rio.— *Corp. Inscr. Lat.*, t. II, N. 1085.

Lucio Cominio Vipsanio Salutari, domo Roma, perfectissimo viro, a cognitionibus domini nostri imperatoris Lucii Septimii Severi Pertinacis Augusti, procuratori provinciae Baeticae, procuratori capiendorum vectigalium et procuratori provinciae Siciliae, procuratori alimentorum per Apuliam, Calabriam, Lucaniam, Bruttios, subprocuratori ludi magni, optimo viro et integrissimo, Irenaeus, Augusti nostri verna, dispensator portus Ilipensis praeposito sanctissimo.

²⁾ Tacit, *Vita Pescennii Niger* 7, Digest, X, 5.

Secretarul particular al Impăratului, *dis ab epistulis* avea în însărcinările sêle corespondența diplomatică cu țerile străine, saũ cu deputațiile popórelor supuse; el expedia scrisorile Impăratului conferând privilegiuri séu acordând brevetele de oficier; el era însărcinat cu corespondența Principelui cu generali, guvernatori și magistrați; el redacta și expedia mandatele și rescriptele iscălite de Principe; în fine tot el avea păstrarea depeșelor și raporturilor oficiale de orî-ce natură, care erau adresate către Impărat.

Afară de aceste, nu numai Impăratul, dar și asociatul sêu la Domnie, adică cel-l-alt August, și Cesariî chiar, aveau asemenea secretari *ab epistulis*. Găsim un exemplu de acéstă la Aeliu Veru, pe care Adrian îl adoptă la 135, și la Marca-Aureliu, precum uniî o susțin, care fu adoptat la 146, de Antonin-Piu.

La începutul secolului al doilea, fură instituiți doui secretari *ab epistulis*, unul pentru corespondența în limba latină (*ab epistulis latinis*), și altul pentru corespondența în limba

Greacă (*ab epistulis graecis*). Usul din ce în ce mai frecuent al acestei din urmă limbă în corespondența administrativă cu provinciile de rasa elenică, făcuse necesară înființarea unui oficiu special ¹⁾.

Precum secretarul *a libellis*, cel puțin tot așa și cel *ab epistulis*, putea ajunge la situațiuni înalte; așa găsim, în culegerea inscripțiunilor grece și latine din Egipt, că un ôrecare Avidius Heliodorus deveni, sub Adrian, prefect al Egiptului ²⁾, și jurisconsultul Tarentenius Paternus, autorul tractatului *de Re militari* ³⁾, deveni din secretar *ab epistulis latinis*, Prefectul Pretoriului sub Marcu-Aurelu ⁴⁾.

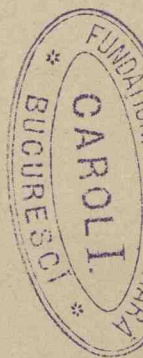
Sub Adrian, precum rezultă dintr'ua ins-

¹⁾ Dion Cassiu, LII, 33; Sueton, *Vita Horatii* p. 45; Frontin *de Aquis*, 103 și 105. Statiu, *Silvae*, V. 1, 81 și urm.; Justin XLII 12; XLIII, 12.

²⁾ Letronne, *Recueil des inscriptions grecques et latines de l'Egypte*, p. 125.

³⁾ Dig. cartea L, titl. VI; L. 7, Dig., Car. XLIX, titl. XVI.

⁴⁾ Dion Cassiu, Car. LXXI, Car. XII, XXXIII, LXXII, V, X.

cripțiune de la Ephesa ¹⁾, secretarul pentru limba greacă, pare a avea uă situațiune inferioră acelei ce o ocupa secretarul limbei latine. Către finele secolului al doilea, situațiunea secretarului *ab epistulis graecis* s'a îmbunătățit, precum rezultă dintr' uă altă

1) PROC
 CAESARIS TRANI HADRIANI
 AD DIOECESIN · ALEXANDR
 ROC · BIBLIOTHECAR · GRAEC · ET
 LATIN · AB · EPIST · GRAEC · PROC · LYC
 PAMP · GALAT · PAPHL · P · SID · PONT
 PROC · HEREDIT · ET · PROC · PRO
 CIAE · ASIAE · PROC · SYRIAE
 HERMES · AVG · LIB · ADIUT
 EIVS
 H · C

Ephesa.—Le Bas și Waddington. III, 177; *Corp. Inscr. Lat.*, t. III, N. 431.

...*Procuratori imperatoris Cæsari Trajani Hadriani Augusti ad dioecesin Alexandriæ, procuratori bibliothecarum græcarum et latinarum, ab epistulis græcis, procuratori Lyciæ, Pamphiliæ Galatiæ, Paphlagoniæ, Pisidiæ, Ponti, procuratori hereditatum et procuratori provinciæ Asiæ, procuratori Syriæ Hermes, Augusti libertus, adjutor ejus, honoris causâ.*

inscripțiune descoperită de curând tot la Ephesa ¹⁾.

Secretarul *a rationibus* era un adevărat intendent al finanțelor: toate chestiunile cari interesau fiscal Imperial, aprovizionările de cereale (*frumentationes*), lucrările publice, fabricațiunea monedelor ș. c. l. erau de competența sa. In biurourile se se făcea verificațiunea generală a socotelelor Imperiului.

Cel *a rationibus*, ca toți cei-l-alți secretari ai șefului Statului, precum am dis într'un alt loc, fu mai întâi un libert al Principelui.

De la domnia lui Adrian se găsesc in ge-

1)

AB · EPISTVLIS · GRAECIS
ET A RATIONIBVS · AVGG
ET · PRAEF VIGVLVM
SPECTATVS · AVGG · N
LIB · ADIVT TABVL · OB ME
RITV — EIVS

Ephesà. — *Corp. Inscr.*, t. III. N. 6574.

Tiberio Claudio Vibiano Tertullo, ab epistulis graecis et a rationibus Augustorum et praefecto vigilum. Spectatus, Augustorum nostrorum libertus, adjutor tabulariorum, ob merita ejus

nera libertăți având uă asemenea funcțiune, și către mijlocul secolului al doilea, cel *a rationibus* este luat dintre membrii ordinului euestru.

Cele două inscripțiuni pe cari le reproducem în notă ne fac cunoscută situațiunea și demnitatea de care se bucurau secretariii *a rationibus* 1)

1) M · BASSAE O · M · F · S T
R V F O · P R · P R

PERATORVM · M · AVRELI · ANTONINI · ET
AVRELI · VERI · ET · L · AVRELI · COMMODI · AVGG
ONSVLARIBVS · ORNAMENTIS · HONORATO
T OB VICTORIAM · GERMANICAM · ET · SARMATIC
NTONINI · ET · COMMODI · AVGG · CORONA
VRALI · VALLARI · AVREA · HASTIS · PVRIS · IIII
TIDEMQVE · VEXILLIS · OBSIDIONALIBVS
DONATO · PRAEF · AEGYPTI · PRAEF
PROC · A RATIONIBVS · PROC · BELG
ARVM · GERMANIARVM · PROC · REGNI
CI · PROC · ASTVRIAE · ET · GALLECIAE · TRIB
PR · TRIB · COH · X · VRB · TRIB · COH · V · VIGVL · P · P · BIS
ATVS · AVCTORIBVS · IMPP · ANTONINO ET
ODO · AVGG · STATVAM · ARMATAM · IN FORO
NI · ET · ALIAM · CIVILI · AMICTV · IN · TEMPL
TERTIAM · LORICATAM · IN TEM
N E N D A S

Roma.— *Corp. Inscr. Lat.*, t. VI, N. 1599.

*Marco Bassæo, Marci filio, Stellatina tribu, Rufo, præfecto
praetorio imperatorum Marci Aurelii Antonini et Lucii Aurelii
Veri et Lucii Aurelii Commodi Augustorum, consularibus*

Funcțiunile de Secretar *a memoria* fură instituite în secolul al doilea. Primii titulari

ornamentatis honorato et ob victoriam Germanicam et Sarmaticam Antonini et Commodi Augustorum corona murali, vallari, aurea, hastis puris IV totidemque vexillis obsidionalibus ab iisdem donato, praefecto Aegypti, praefecto annonae, procurator a rationibus, procuratori Belgicae et duarum Germaniarum, procuratori regni Norici, procuratori Asturiae et Galliciae, tribuno cohortis... praetoriae, tribuno cohortis X urbanae, tribuno cohortis V vigulum, primipilari bis. Huic senatus, auctoribus Imperatoribus Antonino et Commodo Augustis, sttuam armatam in foro divi Trajani et aliam civili amictu in templo divi Pii et tertiam loricatedam in templo Martis ultoris ponendas censuit.

C · IVNIO · C · F · QVIR
 FLAVIANO
 PRAEFECTO · ANNONAE
 PROC · A · RATIONIBVS · PROC
 PROVINCIA RVM · LVGDVNESIS
 ET · A QVITANICAE · PROC · HEREDITAT
 PROC · HISPANIAE · CITERIORIS
 PER ASTVRICAM · ET · GALLAECIAM
 PROC · ALPIVM · MARITIMARUM
 PRO MAGISTRO · XX · HEREDITATIVM
 TRIB · MIL · LEG · VII · GEM · PONTIF · MINORI
 MERCATORES · FRVMENTARI
 ET · OLEARI · AFRARI

Roma.—*Corpus Inscr. Lat.*, t.VI, N. 1620.

Caius Junio, Caii filio, Quirina tribu, Flaviano, pra-

ai acestuî oficiu fură asemenea liberti de ai
Impăratului¹⁾. De la Septimiu Sever ei fură

*fecto annonæ, procuratori a rationibus, procuratori provincia-
rum Lugdunensis et Aquitanicæ, procuratori hereditatium, pro-
curatori Hispaniæ citerioris per Asturicam et Gallæciam, procu-
ratori Alpium Maritimarum, pro magistro XX hereditatium,
tribuno militum legionis VII Gemineæ, pontifici minori, merca-
tores frumentarii et olearii Afrarii.*

1)

D . M.
CTESIAE . AELII . CLA
DEI . A . MEMORIA
ET . CVBICVLO AVG
SER

Roma—*Corp. Inscr. Lat.*, t. VI, N. 8618.

*Diis Manibus Ctesicæ, Aelii Clædei a memoria et cubiculo Au-
gusti servæ.*

A V R E L I O . S Y M
P H O R O . A V G . L I B
O F I C I A L I . V E T E R I . A M E M O
R I A . E T . A D I P L O M A T I B V S
E X O R N A T O . O R N A M E N T
D E C V R I O N A L I B V S .
O R D O S P L E N D I D I S S I M .
C I V I .

O B . A M O R E M . E T
I N S T A N T I A M . E R G A
P A T R I A M .
C I V E S . Q V E

Napoli,—*Corp. Inscr. Lat.* t. X, N. 1727.

Aurelio Symphoro, Augusti liberto, officiali veteri a me-

înlocuiți prin cavaleri, din cauza importanței crescute a atribuțiunilor lor. Cel *a memoria* era ținut și *magister memoriae*, *a Diplomatibus*, sau *a cubiculo*.

Era însă cu seamă însărcinat să ia note pentru corespondența Impăratului și împlinea o parte din însărcinările Secretarului *ab epistulis*¹⁾. Sub Septimiu Sever se puse sub ordinele sale *Magistri epistolarum* și *Magistri libellorum*.

Pentru fie-care ședință a Consiliului Impăresc se făceau procese-verbale (*comentarii*) care erau redactate de grefieri (*scribae*, *notarii*, *exceptores*). Pedepse grele se prevedeau contra celor ce făceau dări de seamă neexacte²⁾.

Găsim în Digest un exemplu de proces-verbal asupra unei decisiuni luate de Impărat în Consiliul său³⁾:

moria et a diplomatibus, exornato ornamentis decorationalibus, ordo splendidissimus civi ob amorem et instantiam erga patriam, civesque.

1) Cod Theodosian, *Leges*, II, 1, 3.

2) Lamprid, *Alexandru Sever*, 28; *Corpus inscriptionum latinarum*, IX, 5828.

3) C. XXVIII, t. IV L. 3. Se poate vedea încă Digest L. 40, C. XLVIII, t. XIX; C. Just. 1, C. VII, t. LXII

«Sententia imperatoris Antonini Augusti,
Pudente et Pollione consulibus :

Cum Valerius Nepos, mutata voluntate, et
inciderit testamentum suum, et heredum
nomina induxerit, hereditas ejus, secundum
divi patris mei constitutionem, ad eos qui
scripti fuerint, pertinere non videtur. Et advo-
catus fisci dixit: Vos habetis iudices vestros.
Vivius Zeno dixit: Rogo, domine imperator,
audias me patienter: de legatis quid statues?
Antoninus Caesar dixit: Videtur tibi voluisse
testamentum valere, qui nomina heredum in-
duxit? Cornelius Priscianus, advocatus Leonis
dixit: Nomina heredum tantum induxit.
Calpurnius Longinus, advocatus fisci, dixit:
Non potest ullum testamentum valere, quod
heredem non habet. Priscianus dixit: Ma-
numissit quosdam et legata dedit. Antoninus
Caesar, remotis omnibus cum deliberasset,
et admitti rursus eosdem jussisset, dixit:
Causa praesens admittere videtur humaniorem
interpretationem: ut ea duntaxat existimemus
Nepotem irrita esse voluisse, quæ induxit.»

lată hotărîrea Impăratului Antonin August, sub Consulatul lui Pudens și lui Pollio :

«Valeriu Nepos schimbându'și voința și stricând testamentul său, și stergînd numele moștenitorilor săi, pare, după constituția părintelui meu Impăratul, că această moștenire nu pôte aparține moștenitorilor înseriși în testament. Impăratul a spus avocaților fiscului :

«Cât despre voi, aveți judecătorii voștri. *Vibius Zeno* a răspuns : Stăpîne Impărate, te rog a mă asculta cu răbdare, ce hotărășci în privința legatelor ? Impăratul Antonin a răspuns : Cređi d-ta că un testator care a șters numele moștenitorilor săi se fi voit ca testamentul său să aibă valoare ? *Cornelius Priscianus*, avocatul lui Zenon, a ăis : Dar testatorul n'a șters de căt numele moștenitorilor săi. *Calpurniu Longin*, avocat al fiscului a ăis :

«Un testament nu e valabil cînd nu există un moștenitor instituit. Priscian a ăis : Testatorul a libera cătăi-va din sclavi săi, și a făcut legate.

«Impăratul a invitat pe toți a se retrage pentru a delibera imediat, și după ce 'i a invitat să vie înapoi a hotărît :

«Acastă cauză 'mă pare că admite uă interpretațiune mai umanitară, credem că Nepos (testatorul) n'a voit a anula de căt ceea-ce a șters».

Procesele verbale—*commentarii*—erau adunate în fie care an într'unu său mai multe volume, conținând în ordin de dată actele Impăratului: *Acta Imperatoris* ¹⁾. Fie-care pagină era numerotată și împărțită în articole. Acesta rezultă dintr'ună inscripțiune descoperită la Cere, și D. Cuq observă că, de și acesta se raportează la procesele-verbale ale unui municipiu, după densul procesele-verbale ale Consiliilor Impărătesci erau ținute în același mod.

Gubernatoriile provinciilor țineau asemenea un registru de decretele date de densii și 'l depuneau la eșirea din funcțiune în arhivele Imperiale (*tabularium Principis*).

Nimeni nu putea face căutări în aceste arhive, fără autorizarea expresă a Principelui. Găsim în colecțiunea inscripțiunelor latine ²⁾ indicat modul pentru a putea obține uă copie depre uă decisiune a Impăratului.

Arhivele imperiale erau împărțite într'un ore care număr de biurouri, dirijiate prin secretari, numiți *a commentariis*. Unul din ei

¹⁾ *Corpus inscriptionum latinarum*, N. 6828.

²⁾ *Corpus inscriptionum latinarum* t. III, N. 411.

spre exemplu, era însărcinat cu păstrarea Cărții de privilegiu, *Liber beneficiorum*, în care se inscriau concesiunile de pământuri făcute colonilor, avantagiurile acordate unor orașe, veteranilor sau particularilor. Intr'un alt biuroș erau adunate, sub numele de *semestria*, decisiunile judiciare date de Impărați ¹⁾.

¹⁾ *Institute Just. C. XVIII, t. I*; Krueger, *Zeitschrift für Rechtsgeschichte*, t. VII, p. 53; Savigny, *Geschichte des Rechts im Mittelalter*, 2a ed. t. II, p. 433.

CAPITOLUL IV

CONSILIA SACRA SUB DIOCLETIAN

SUMARIU

Diocletian prepară constituțiunea monarhică a Imperiului; Constantin are să termine opera acestuia. Impărțirea puterii imperiale între Augusti și Cesari; Imperiul Orientului și acel al Occidentului; subordnarea stabilită între Augusti și Cesari pentru menținerea unității Imperiului. — Motivul politic care inspiră lui Diocletian planul de împărțire al Imperiului. — Acest Principe separă pretutindeni atribuțiunile militare de cele civile. Transformarea Consilii Principis; membrii Consiliului sunt clasați într-un mod ierarhic în biurourile Cancelariei Imperiale.—Consilia Sacra; acest nume desemnă onorurile divine care se dau Impăratului.—Decisiunile fie-cărui Consiliu sunt

comunicate celor-lalte consilii, și promulgate sub numele Augustilor și a Cesarilor. Membrii din Consilia Sacra sunt împărțiți în două clase; atribuțiunile lui Vicarius a Consiliis sacris; Consiliarii extraordinari. — Competința legislativă și administrativă a Consiliilor sacre; nu mai sunt competente în materie judiciară. Decadența științei juridice.

Diocletian întreprinse să dea constituțiunei imperiului forma monarhică. Acesta nu fu, drept zicând, o revoluție caracterisată printr'oa schimbare fundamentală a instituțiunilor, pentru că de mult timp împărații exersau o autoritate absolută. Dar această suveranitate se liberă de legăturile care o reținea alipită încă la vechile instituțiuni romane, legături de formă numai, ne grăbim a zice, și care nu mai erau de cât o amintire aproape perită.

Opera lui Diocletian constă dar în transformarea puterii imperiale, dându'i fastul și aparatul Curților orientale, și înființând nise funcțiuni sub noi denumiri în schimbul vechilor magistraturi de origină republicană sau chiar întocmite sub August și urmașii săi. Cu toate

aceste Diocletian nu făcu alt-ceva de cât a prepara constituțiunea monarhică; era rezervat lui Constantin s'o organizeze într'un mod definitiv. Starea monarhică nu se înțelege de cât cu ereditatea puterei, și cu un acord de instituțiuni care asigură transmiterea regulată a acestei puteri. Dacă nu există aceste garanții, ne găsim în fața unei stări anarhice, astfel precum Imperiul roman oferi atâtea ori spectacolul de la August la Constantin, și mai cu sémă în secolul al treilea.

Diocletian căută mai întâiu siguranță în slăbirea puterilor prefectului pretoriului. Prea adesea acest înalt funcționar, care cumula puterile civile și militare, se servise de ele spre a dispune de demnitatea imperială. Diocletian credu a găsi uă altă garanție în împărțirea puterei între mai mulți asociați. Așa dar își însoți ca coleg la anul 286, pe Maximian Hercul, pe care 'l făcu succesiv Cesar și August.

Asociarea la imperiu nu era uă idee nouă. Marcu Aureliu dăduse cel dintâiu acest exemplu, împărțind puterea imperială cu Luciu

Veru ; și, d'atunci, se veduse adesea domnind împreună două sau trei Augusti, având aceleași drepturi și aceleași atribuții aprópe, ca și cei două consuli, sub Republică. Inse, Augustul cel înteu numit—și acela era mai tot d'a una, seú tatál seú fratele mai mare al aceluí care era asociat la Imperiu—se bucura de uá mai mare autoritate ¹⁾.

Diocletian admise, ca regulă fundamentală, că cei două Augusti vor participa într'un mod egal la administrațiunea imperiului, cu această rezervă că primul numitsă aibă precădere ; modifică însé modul împărțirei puterilor, făcând între cei două Augusti partagiul provinciilor, ast-fel că unul administra pe ale Orientului, cel-l-alt pe ale Occidentului ²⁾.

Acastă împărțire ar fi adas în curénd separațiunea Imperiului Roman în două părți,

¹⁾ Lactanciu, *Mort des persécuteurs*, 44; *Fragmenta Vaticana*, passim ; a se vedea și Wilmans, *Exempla inscriptionum latinarum*, 948, 985, 987, 1021, 1166; Mispoulet, *Institutions politiques des Romains*, t. I p. 300 și 301.

²⁾ Aureliu Victor: *de Caesaribus*, 39

având fie-care administrațiunea sa particulară, dacă Diocletian n'ar fi introdus și făcut să predomine principiul că nu va fi atinsă unitatea Imperiului, și că pentru acésta, transmiterea ereditară a puterei imperiale să se opere în același timp pentru ambele părți, orientală și occidentală. În consecință se vădu adesea unul din cei două Augusti intervenind în administrațiunea colegului său. Afară de acésta, constituțiunile imperiale, date séu în Orient, sau în Occident, erau aplicabile în cea-l-altă parte a Imperiului. Pe lângă acésta, ele se promulgau sub numele celor două Augusti. Trebuie să recunóscem însă, că uă astfel de împărțire era să conducă mai curând sau mai târziu la separațiunea complectă și definitivă ale celor două Imperii de Orient și de Occident ¹⁾.

De și împărți Imperiul cu Hercul Maximian, Diocletian institui Cesari, și înălță la demnitatea acésta pe Constanțiu Chloru și pe Galeriu. Cesarii cei noi nu erau chemați numai la suc-

1) *Legea 5, Codu Theodosian, I, 1; Novela, Theodosiu, titlu 2.*

cesiunea Imperiului, ei exersaŭ chiar, trăind Impăratul, uă putere reală și administrau uă parte a teritoriului Roman, cu tôte atribuțiunile imperiale, adică cu puterea proconsulară și tribunitiă, și prin urmare cu plenitudinea puterei judiciare și cu dreptul de a da edicte. Numele Cesarilor figurau în constituțiunile imperiale, pe lângă acele ale Augustilor ¹⁾.

În urma acestei organizări a puterii princiare, erau în realitate patru Impărați. Dar pericolele acestei îmbucătiri erau micșorate printr'acea că orî-ce Cesar atrna de unul din Augusti prin legături de paternitate și de filiațiune, naturală séu adoptivă. Cesarii erau dar, în acéstă privință, subordonații Augustilor ; puteaŭ chiar a fi înlocuiți, cum a fost mai multe exemple ²⁾.

Principala cauză a împărțirei Imperiului între Augusti și Cesari, o găsim în necesitatea de a opri pe tôte frontariile în același timp, valul crescënd al barbarilor, cari se precipitau

¹⁾ Fragmenta Vaticana, 41, 270, 273, 325.

²⁾ Aureliu Victor, *de Caesaribus* 39; Lactanciu, *Mort des persécuteurs*, 20; Codu Theodosian, IV, 14; *Novele Theodosiu*, titlu 2.

la asaltul lumii vechi. Diocletian credea că va fi mai bine apărat Imperiul prin numirea de Cesaři și de Augusti, asigurați și deja îmbrăcați cu puterea Imperială, de cât prin generali ambițioși, cari ar fi fost mai preocupați să usurpe tronul, prin sprijinul legiunelor, chiar tratând cu barbarii, de cât să se lupte pentru gloria și profitul unui stăpîn.

Diocletian fu inspirat de aceeași gîndire politică, când desființă marele comande militare, îmbucătățind atribuțiunile funcționarilor superiori, și prin urmare mărinind numărul oficiurilor, și stabilind între funcționari uă ierarhie, care permitea să neutralizeze influența unora prin aceea a celor-l-alti.

Cu tôte acestea, noua organizare înfățișa un alt pericol. De acum înainte, revoluțiunile nu se vor mai face de generali îngimfați de victoriile lor, și in tot d'a una gata a disputa Imperiul stăpînului lor; intrigele de Palat vor succeda conspirațiunelor pretorienilor și legionarilor. 1)

1) Mispoulet, *Les institutions politiques des Romains*, t. I, p. 309 și urm.

Impărțirea Imperiului între Augusti și Cezari nu mai permitea lui Diocletian să mențină vechea organizație a Consiliului Princiar.

Într'adevăr era cu neputință a nu avea de cât un singur Consiliu, cea ce ar fi făcut să se presupună că nu era de cât un singur stăpîn, atunci când în realitate puterea imperială era împărțită între mai mulți, și când fiecare din ei administra deosebit uă parte a teritoriului Roman

Uă altă considerațiune se putea da pentru a justifica transformarea Consiliului princiar. Acest Consiliu fusese folositor Impăraților spre a-i ajuta să își însușiască atribuțiile Senatului. Dar, de multă vreme, acesta încetase d'a se socoti ca uă putere reală în constituțiunea Imperiului; nu mai era de cât uă inchipuire vană, al cărei nume urma se subsiste pentru singurul motiv că încetase d'a neodihni pe suveran. Și apoi, ce putea să fie Senatul Roman, și ce era să devie față cu împărțirea Imperiului ?

În constituțiunea cea nouă a Statului, Diocletian coprinse Consiliul în biurourile Can-

celăriei imperiale, a cărei organizare am schițat-o în capitolul precedent.

Membrii Consiliului Impăresc deveniră ast-fel subordonații diferiților capi de serviciu *Magistri Scriniorum*, pe când mai înainte, acești din urmă nu fusese de cât grefierii și copiiștii Consiliului Impăresc, care ajuta pe Principe. În acest sistem, capiș de serviciu constituiră elementul principal al noului Consiliu, sub direcțiunea superiőră unui *Vicarius a consiliis sacris*

Fie-care din cei două Augusti, Diocletian în Orient, Maximian, în Occident, avu Consiliul seũ particular, organizat precum am dis'o mai înainte; când fie-care din cele două imperie se împărți încă în două, prin adjuncțiunea a două Cesari, acești din urmă priimiră asemenea ajutorul unui Consiliu.

Fură ast-fel patru Consilii Impăresci care se chemară *Consilia sacra* 1)

Acastă denumire arătă förte bine caracte-

1) *Constantin Imperator*, III, 323; *Corpus inscriptionum latinarum*, III, 824; Edict al lui Diocletian, *De pretiis rerum*.

rul divin care era atribuit Augustilor și Cesarilor. Oare Dioclitian nu accentuase această pretențiune la onorurile divine luând supranumele de *Jovius*, și Maximian cel de *Herculus*? Mai pe urmă, sub Constantin, chiar după proclamarea creștinismului, Consiliul Împărătesc va deveni *Consistorium sacrum*. Fie-care Consiliu avea arhivele séle particulare.

Pentru a menține unitatea legislațiunei în Imperiul întreg, se admise cum că decisiunile fie căruî Consiliu sacru să fie comunicate celor-l-alte, și că promulgarea lor să se facă în numele celor două Augusti și celor două Cesari. Cu toate aceste, preferența era dată în tot d'a una constituțiunelor lui Diocletian, din cauza titlului său de Prim August 1)

Membrii Consiliului iaă titlul de *a consiliis sacris*, în locul aceluî de *consilarii*, care li se dădea mai nainte. Uă inscripțiune găsită la Roma, nu de mult timp, ne face cunoscut că caracterul consilielor sacre s'a lămurit sub Deocletian, prin înființarea unei ierar-

1) Ruinart, *Acta Martyrum*, 1731.

hiî între membrii Consiliului și *magistri scriniorum* și prin instituția unui *Vicarius a consiliis sacris* ¹⁾ seu *magister officiorum*, cea are direcțiunea generală a biu-

1)

DOGMATII

HONORI

. C . CAELIO SATVRNINO . V . C
 ALLECTO PETITV . SENATVS INTER
 CONSVLARES COMITI.D.N.CONSTANTINI
 VICTORIS AVG.VICARIO PRAEFECTVRAE
 VRBIS IVDICI SACRARVM COG . VICARIO
 PRAEFF.PRAETORIO.BIS IN VRBE ROMA
 ET PER MYSIAS . EXAMINATORI PER ITA
 LIAM PRAEFECTO ANNONE VRBIS RATIO
 NALI PRIVATE VICARIO SVMMAE REI
 RATIONVM RATIONALI VICARIO PER
 GALLIAS MAGISTRO CENSVM VICARIO
 A CONSILIIIS SACRIS MAGISTRO STV
 DIORVM MAGISTRO LIBELLORVM DVCE
 NARIO A CONSILIIIS . SEXAG A . CONSILIIIS
 SACRIS . SEXAG . STVDIORVM ADIVTORI
 FISCI ADVOCATO PER ITALIAM
 C . FL . CAELIVS VRBANVS . V . C .
 CONSVLARIS PATRI

Roma.-Corp. Inscr. Lat., t. VI, N. 1704.

Dogmatii.— *Honori Caio Caelio Saturnino, viro clarissimo, allecto petitu senatus inter consulares, comiti domini nostri Constantini Victoris Augusti, vicario praefecturae urbis, iudici sacrarum cognitionum, vicario praefectorum praetorio bis in urbe Roma et per Mysias, examinatore per Italiam, praefecto*

rourilor Cancelariei, și care presida consiliul, în lipsa Impăratului. Acastă nouă demnitate este, fără nici uă îndoială, uă împărțire în două a atribuțiunilor vechilor prefecti ai pretoriului ¹⁾.

Magistri scriniorum sunt niște oficeri de curte, și însoțesc pe Impărat *in sacro comitatu*. Impiegații lor subalterni sunt diși *cohortales*. Acest nume reamintescă că erau luați altă dată dintre veterani său oficeri aleși, din legiunile său din cohortele pretoriane; dar sub Diocletian sunt niște funcționari civili. Impiegații din biurourile militare sunt numiți *officiales*, și acei cari depind de biurourile financiare *caesariani* ²⁾.

Prima clasă a membrilor Consiliului co-

annonae urbis, rationali privatae, vicario summæ rei rationum, rationali vicario per Gallias, magistro censuum, vicario a consiliis sacris, magistro studiorum, magistro libellorum, ducenario a consiliis, sexagenario a consiliis sacris, sexagenario studiorum adjutori, fisci advocato per Italiam, Caius Flavius Cælius Urbanus, vir clarissimus, consularis, patri.

¹⁾ Mommsen, *Nuove memorie*, p. 327.

²⁾ Codu Justinian, 2; Cartea VII, titlu 25, titlu 28, 3; Cartea X, titlu 55, și 5, Cartea X, titlu 1; Codu Theodosian, 11, Cartea VIII, 4.

prinde sub numele de *illustres*, afară de *Vicarius a consiliis sacris* și pe *magistri seniorum, quæstor sacri palat*, (cestorul Palatului său cancelarul) pe cel *rationalis summæ rei*, care devine mai pe urmă, *comes sacrarum largitionum*, sau mare casier și pe *rationalis rei privatæ*, care se va numi *comes rerum privatarum* său intendent al domeniului privat. Ceî din clasa doua, diși *respectabiles*, coprind pe toî ceî-l-altî consiliari. Aceștia fură desemnaî mai în urmă sub numele de *comites consistorii*, în *consistorio*, saũ *consistoriani*.

Pe lêngă aceste douë clase de consiliari, găsim un ôre-care număr de consiliari extraordinari, între cari distingem pe prefectîi pretoriului, și pe șefîi armatei (*magistri militum*).

Aceștia nu asistă la Consiliu de cât prin excepție, și când resid la curte ¹⁾.

Sub Diocletian, *Consilia Sacra* au încetat aprôpe de a îndeplini atribuțiunî judiciare. A-

¹⁾ *Legea* 5, Codu Theodosian, XI, 39; *Legea* 1, VI, 9; și *Legea* 3, VII, 8; *Novele*, Valentinian, V, 3, 1; a se vedea și Wilmans, opu citat, p.1232 și 1233.

fară de acesta, Impărații nu mai judecau ei însuși afaceri conținoase; le retrimet, la Roma, la Prefectul pretoriului, seú la Prefectul urbei, și în provinciî la *judices sacrarum cognitionum*. Dar *Consilia Sacra* tot participă la facerea legilor, și funcționează mai cu sémă ca consiliî administrative ¹⁾.

De și Diocletian n'a făcut alt-ceva de cât a aplica regulele juridice consacrate de predecesorii seî, rolul membrilor Consiliului fu aproape tot așa de important ca și în trecut, se schimbă numai caracterul seú. Se vede că Impăratul se sprijinesce în soluțiunile se le pe acele care fusese date de către predecesorii seî, în casuri asemenea. De sigur că acest Principe a lucrat la romanisarea Imperiului, sub punctul de vedere legislativ, însă cu uă mare discrețiune ²⁾; dar, când uă chestie însemnată este în joc, pune la uă parte cu fórte multă îndrăsnélă datinele locale sau regulamentele

¹⁾ Cod. Justinian, I, cartea I, titlu 19, 2 și titlu 22; cartea VIII, titlu 35; a se vedea și *Corpus inscriptionum latinarum*, t. VI, N. 1418, 1673.

²⁾ Cod. Just. 5, C. VIII, t. XL; Gaius, 1, 100.

municipale și dă preferința fiscului, mai cu seamă în chestiunile de vacanță de moștenire¹⁾.

Un ce care nu se poate tăgădui membrilor din *Consilia Sacra*, este că au rămas credincioși tradițiunelor predecesorilor lor, aplicându-le și ei într'un mod scrupulos. Cu toate acestea, fiind-că adevărații consiliari consultați de Principe erau, nu acei cari purtau acest titlu, ei șefii oficiurilor, prefectii pretoriului și funcționarii, sau magistrații superiori, nu e de crezut, că umiliți agenți desemnați sub titlul de *a consiliis sacris*, să fi fost consultați asupra altor chestiuni de cât cele relative la interpretarea și la aplicarea legii.

Nici nu se pot compara acești consiliari cu juriconsulții chemați la Consiliu de Adrian, cu aprobarea Senatului. Spre a se convinge de acesta n'avem decât să luăm în examinare starea jurisprudenței imperiale la ambele aceste epoci, pentru a ne da seamă de distanța care le desparte. Această stare de lucruri, care pregătește substituțiunea Consiliului Impăresc la Senat, explică decadența școlii jurispruden-

1) Cod. Just. I, cartea X. t. X; 7, cartea VI, t. XXIV.

ților la această dată, și justifică cele duse de Lactanciu, că domnia lui Diocletian a fost păgubitoare pentru știința dreptului.

Intr'adevăr, vedând cine-va simplitatea cestiunilor asupra cărora Impăratul este consultat în Consiliul său, s'ar dice că nu mai este nici știință, nici barou, nici magistratură. Principele este neîncetat silit să reintimpine ignoranța guvernatorilor provinciilor și să intervină spre a le arăta regulile care trebuie a-i dirige.

CAPITOLUL V

CONSISTORIUM SACRUM

SUMARIU

De la Constantin, Consilium Principis devine Consistorium sacrum; fără cuvânt instituțiunea Consistoriului s'a atribuit lui Diocletian. — Refutațiunea distincțiunei propuse de Haubold între auditorium și consistorium. — Cereemonialul obicinuit în Consistoriul. Compunerea Consistoriului; biurocrația domnesce într'ênsul. Consistoriul se adună de obicei la Palatul Imperial. — Președința Consistoriului. Competința Consistoriului în materie legislativă, administrativă și judiciară. — Cei Illustres făcând parte din Senat și din Consistoriu; aceste două adunări deliberă împreună. Uă constituțiune a lui Leon Filosoful des-

ființă *Senatus-Consulte* și pune capăt existenței Senatului.

De la Constantin, *Consilium Principis* ia numele de *Consistorium sacrum*. Unii Istoricii au pretins că Consiliul Impăresc primise deja, în timpul lui Diocletian, această denumire de *Consistorium*; se sprijinesc spre acesta pe textul ce se află în fruntea unei constituțiuni menționate în codul lui Justinian ¹⁾ și care sună ast-fel: «*Imperatores Diocletianus et Maximianus, Augusti, in Consistorio dixerunt.*» (Impărații Diocletian și Maximian, Augusti, au spus în Consistoriul; dar precum arată într'un mod judicios D. Cuq. ²⁾ nu trebuie să se vedă în textul așa dat de cât uă nebăgare de sémă a unui copist, care va fi înlocuit cu vorba *in Consistorio*, usitată în timpul său, pe cea de *in Consilio*. În adevăr, uă inscripțiune, care a fost conservată, dă unui membru al Consiliului, sub Dio-

¹⁾ Legea 12, IX. 47.

²⁾ *Conseil des Empereurs* p 480.

cletian, numele de *a consiliis sacris*, pe când ar fi fost desemnat, dacă Consiliul ar fi fost deja transformat în Consistoriu, sub acel de *comes Consistorii, in Consistorio*, sau *Consistorianus* ¹⁾.

Numele de *Consistorium* dat vechiului Consiliu Prințiar, se găsește pentru întâia dată pe două inscripțiuni din anul 353 d. Hr. ²⁾.

S'a făcut întrebarea cum se justifică numele de *Consistorium*, dat Consiliului Prințiar de la Constantin; *Consistorium* era localul particular, sala Palatului unde Consiliul ținea ședințele sale. În timpul lui Dioclețian, acest local era numit *auditorium*.

În genere se respinge distincțiunea propusă de Haubold, între *Consistorium* și *Auditorium*. După acest autor numele de *consistorium* era particular păstrat Consiliului funcționând ca Consiliu de Stat, în atribuțiunile sale administrative; și acel de *audi-*

¹⁾ Borghesi, *Oeuvres*, v. p. 500; Mommsen, *Nuove memorie*, p. 331.

²⁾ Wilmans, *Corpus inscriptionum latinarum*, VI, 1739, 1740; Willems, *Droit public Romain*, p. 568.

torium aceluiași Consiliu exersând atribuțiunile se-le judiciare. Texte numeroase însă contradic această opiniune, dând numele de *Consistorium* consiliului funcționând ca tribunal judiciar ¹⁾.

Trebue să mărturisim cum că, a atribui lui Diocletian séu lui Constantin substituțiunea numelui de *Consistorium* la acela de *Consilium principis* séu de *Consilia sacra*, acesta nu oferă de cât un slab interes istoric, de óre- ce *Consistorium* reproduse organizarea dată de Diocletian Consiliilor sacre și competența acestor consilii rămase aceeași. Cu toate acestea, ceremonialul obicinuit în *Consistorium* arată mai mult supunerea tuturilor la voința Impăratului.

Formele adorațiunei, ale introducerei în sinul adunării sunt întocmite ast-fel că aminteaă timpurile marilor regi ai Șiriei.

1) Haubold, *Disertatio*, p. 230; Bethman-Hollweg, *Der Römische Civilprozess*, III, p. 94; Mispoulet, *Les institutions politiques des Romains* p. 335; Willems, *Droit Public Romain*, t. I, p. 568.— Veđi și Legea 5, §§ 2 și 3, Codu Justinian VII, 63; *Novela*, Justinian, 124.

Deja, sub Valerian, Consiliarii Impăratului nu mai stau lângă dânsul ca altă dată. Persónele cele mai înalte au singure dreptul la sedii : consulul, prefectul pretoriului și guvernatorul Orientului (*praeses Orientis*) șed la dreapta sa; *duces limitis*, și prefectul provisiunilor anuale la Constantinopol la stînga sa ; cei-l-alți Consilierii stau în picioare dinaintea sa.

Dacă cine-va examină cu atențiune compunerea Consistoriului la această epocă a împăratului bizantin, recunoște îndată importanța reformei făcute, de la Diocletian în urmă, în organizarea acestui Consiliu. Nu numai elementul senatorial a fost exclus; ci încă predominanța scapă persónelor din nobleța nouă și chiar Consularilor, cari nu se recomandă de cât prin un titlu deșert; predominanța aparține înalților funcționari care implinesc un rol activ lângă Impărat și pe care îi-a asociat guvernului său, precum *questor sacri palatii*, *magister officiorum*, *comes sacrarum largitionum*, *comes rerum privatarum*, cunoscuți sub numele de *comi-*

tes illustres; cei-l-alți consiliari, *comites spectabiles*, se numeau și *comites consistoriani*, séu *comites primi ordinis in consistorio*. Mai pre jos de ei, erau consiliarii extraordinari, *comites consistoriani vacantes*; unii aveau rangul de *illustres*, cei-l-alți de *spectabiles* ¹⁾. Unii funcționari înalți, mai cu sémă prefectul pretoriului, și *magistri militum praesentales* aveau dreptul de a asista la ședințele Consistoriului.

Aruncând ochii asupra tablei demnităților (*Cursus honorum*) a principalelor personaje ale Imperiului bizantin, se constată că toți au exersat funcțiunile cele mai modeste, dar și cele mai folositoare, mai 'nainte de a ajunge la cele superioare. Pare că favoarea imperială nu le a fost dată de cât ca recompensă pentru serviciuri reale. Ast-fel biurocrația a cotropit totul. Vom vedea mai jos cum s'a făcut stăpină pe Consistoriul imperial. Biurocrația, în posesiunea Consistoriului va fi

¹⁾ Naudet, *De la noblesse et des récompenses d'honneur chez les Romains*, § 1V: *création des titres de comtes*.

atunci singura autoritate care va rămâne pe lângă cea a șefului Statului. Însă prin organizarea sa particulară, va fi mai puțin Consiliul Principelui de cât al Imperiului.

În Palatul Imperial se adună și este convocat Consistoriul. Dar se poate convoca și în orî-ce alt loc, spre exemplu, când Impăratul călătorește. Diocletian adună chiar consiliul său în Circ ¹⁾.

Consistoriul era presidat de Impărat și în lipsa lui, de cestorul palatului său de prefectul pretoriului. Fiind-că moștenise cele mai multe atribuțiuni ale Senatului trebui să țină adesea ședință, și aprópe într'un mod permanent, nu numai pentru a regula tóte cestiunile de administrațiune generală, dar și pentru a pregăti legile și rescriptele imperiale ²⁾. El păstra atribuțiunile séle judiciare. Însă multiplicitatea afacerilor administrative restrânse forțamente rolul său în această privință.

1) *Legea 12*, Codu Justinian, IX, 47.

2) *Legea 30*, Codu Theodosian, V, 12.

Apelurile făcute înaintea împăratului erau d' obicei trimise la Prefectul pretoriului, la Roma, sau la Constantinopol. Theodosiu al II-ea înființă, spre a le judeca, o comisiune compusă de ceterul palatului și de prefectul pretoriului de Orient ¹⁾.

Procesele-verbale ale ședințelor Consistoriului sacru erau redactate de *notari* și *tribuni*, sub direcțiunea lui *primanus* și *secundanus* ²⁾; în chestiunile judecătorești însă, această sarcină era impusă impiegaților din biurourile împăratului (*scrinium libellorum aut epistularum* ³⁾). Consiliul avea încă ca aprozi pe *silentiarii* cu decurioniilor.

În timpul lui Justinian, *Illustres* fiind singuri admiși a face parte din Senat, și acești mari demnitari componend asemenea Consistoriul imperial, aceste două adunări care erau

¹⁾ *Legea* 5, V, 30; *Novelae* Theodosiu, 24 § 5.

²⁾ Cassiodor, VI, 5; *Legile* 32 și 39. § 1; Codu Justinian, VII 62; și XII, 8; Codu Theodosian, VI, 5.

³⁾ L. 2. C. Theodosian, VI, 10; L. 7 Idem, VI, 35; *Gruter Inscript.* p. 449, 7; L. 3. C. Justinian, III, 24; L. 32, § 2 și 4.

compuse de aceleași elemente și care erau chiămate să delibera asupra aceluiași chestiuni, n'aveau nici un cuvânt a se afla împreună în ființă; una trebuia să absorbă pe cea-l-altă. Senatul, instituțiune învechită, făcu loc Consistoriului sacru, sau mai bine dis se contopi cu Consistoriu.

Acest mod de a proceda, aduse uă confusiune complectă a atribuțiunelor celor două adunări și Consistoriul, sub numele de Senat, dete Senatus-Consulte. Uă constituțiune a lui Justinian, descoperită de curênd, ne face cunoscut că Senatul și Consistoriul imperial delibeau împreună¹⁾:

Mai în urmă, uă altă constituțiune a lui Leon Filosoful, ridică Consistoriului dreptul de a da Senatus-consulte, împrumutând numele și autoritatea Senatului.

«Ne amplius senatus-consulta fiant. Namque ex quo senatoriam administrationem imperatoria majestas sibi vindicavit, inutilem eam esse judicari debeat; si cum uti-

1) Bethmann Holweg, III, p. 100, No. 81.

libus conjugeretur, et ineptum et supervacuum esse». (Să nu mai fie senatus-consulte. Pentru că, de când maiestatea imperială a revendicat pentru sine administrațiunea senatorială, acésta a trebuit să fie judecată ca nefolositoră și era inept și de prisos a o uni cu nișce instituțiuni folositoare ¹⁾).

Așa dispar cele din urmă rămășițe ale Senatului și ale puterii senatoriale, care n'au de atunci încolo vre uă existență, de cât în istorie, și care fură de atunci înlocuite de Consistoriul imperial, al cărui rol și durată regretăm că nu putem urma mai departe.

Să ne fie acum permis a sfârși studiul nostru, dicând cu poetul latin :

. . . . *Hic cestus artemque repono.*

1) *Novèle*, Impăratu Leon 78.

APENDICE

NOTE

NOTA A. (pag. 14).

LEX REGIA¹⁾

Sub acest titlu e cunoscută uă lege pe care ne aū transmis'o treī texte juridice care sunt

1) I. V. Gravina, *Esprit des lois Romaines*, p. 231 și urm.; A. Bouché-Leclercq, *Manuel des Institutions Romaines* p. 147, 148 și nota 1; Charles Maynz, *Eléments de Droit Romain*, Bruxelles, t. I, p. 107 și 108; Bruns, *Fontes Juris romani antiqui* p. 128; Mispoulet, *Les institutions politiques des Romains*, t. I, p. 237 și urm., 367—379; Ortolan, *Explication historique des Instituts de Justinien*, t. I, No. 341; Accarias, *Précis de Droit Romain*, t. I, No. 17; de Frésquet, *Traité élémentaire de Droit Romain*, t. I, p. 80; Charles-Giraud, *Histoire du Droit Romain*; Th. Mommsen, *Roemisches Staatsrecht*, t. II, p. 837 și urm.; de același, *Der Begriff des Pomerium*, *Roemische Forschungen*, II, p. 23—41; W. Rein, *Lex Regia* in Pauly's *Real-encyclopädie der classischen Alterthumwissenschaft*, Stuttgart, 1842 — 1866; *Fünjzehn roemische Urkunden*, p. 20, Halle, 1845; Henzen, *Corpus Inscriptionum latinarum*, VI, No. 930; Hugo, *Geschichte des römischen Rechts*, p. 274 (XI-a ediție); Ihering, *Geist des römischen Rechts*, III, I, p. 282 și urm.; Walter, *Geschichte des römischen Rechts*, § 273 și Nota 59, 60; Dr. H. Danz *Lehrbuch der Geschichte des römischen Rechts*, § 51, b. 467.

opera lui Tribonian, și un al patrulea, atribuit jurisconsultului Ulpian.

Calificațiunea de *Regia* nu se găsește însă la nici un autor clasic, și în nici un monument epigrafic. Prin această lege, poporul Roman ar fi renunțat—la un moment dat—la toate drepturile séle, transferându-le de veci împăratului și urmașilor săi.

Idea acestei legi e tot atât de necredut ca și legea însăși. Ea ar fi conferit Impăratului, printre alte privilegii, acel de a edicta tot ce va crede cu cale pentru Stat; ea i acorda prin urmare a-tot-puternicia, și dreptul de a numi însăși pe urmașul său. Noi credem că acest drept n'a fost nici uă dată perdut sau părăsit oficialmente, cel puțin în ce privește Senatul care l'a pus de mai multe ori în aplicație, căci dacă această adunare perduse de fapt totă autoritatea sa, ea a urmat să existe în formă. Politica împăraților cerea acesta.

In fine cum să admitem că Impărații nu s'au tenut de a lovi în susceptibilitatea poporului roman, atât de sensibil pentru tot ce

deștepta uă amintire a regalității, și că ei au cutezat să se sprijinască pe uă lege *regală*, adică pe uă rămășiță a acelei regalități care i-a rămas vecinic odiosă ?

Eacă, dupe părerea generală a autorilor, adevărul asupra acestei faimóse legi: ea nu este alt ceva de cât legea personală, votată de Senat, și aclamată de popor, în câmpul lui Martie, în favórea fie-căruí Impărat, la suirea sa pe tron. De óre-ce acéstă lege nu prea se șchimba, ea s'a putut numi într'un mod general: *lex regia*, *lex de tribunitia potestate*, sau *lex de imperio*, fără a numi pe împăratul cu numele său.

Din secolul din urmă, acésta e sensul în care jurisconsultii înțeleg legea numită *lex regia*. Descoperirea sa s'a făcut la 1342, sub pontificatul lui Clement VI, ea nu a fost publicată de cât în secolul al XVI-lea, și au trecut secole pêne să se bănuiască importanța inscripțiunei care o relate. Dacă ar fi fost opera unuí falsificator, cum ar fi rămas ea atât timp ne luată în seamă, și cu ce scop s'ar fi plăsmuit ? Credem dar că putem, invocând

autoritatea lui Mommsen, Henzen și Bruns, se primim acest document cu deplină încredere; făcând însă rezervele, care le am arătat mai sus, în cea ce privește origina ei, și adevăratul nume care i-ar conveni mai bine de cât acel pe care 'l pörtă.

Originalul acestei legi este săpat pe uă tablă de aramă, transferată prin ordinele Papei Gregoriu XIII la Roma în Capitol, unde am vădüt'o în Museul Capitolin; ea datează de la suirea pe tron a împăratului Vespasian, de acea se numește une ori *lex de imperio Vespasiani*.

Mai mulți autori ¹⁾ aũ reproduc în lucrările lor textul acelei legi, noi il dãm aci după *Fontes Juris Romani antiqui* de Bruns, care ni se pare că a reproduc'o mai corect.

Am încercat a da uă traducere cât de exactă posibil a acestei legi, al căruĩ început și sfir-

1) Acastă lege se mai găsește în colecțiunea lui Gruter, în Gravina, *Orig. jur. civ.* p. 231 și urm.; în Heineccius, *Antiquitatum romanarum*, 1, 2, 67; veđi Cräner *De Vespasiano s. de vita et legislatione Vespasiani*, Iena 1785.

și sunt necomplete. Persoane competente au încercat să reconstitue această lege cu ajutorul scriitorilor clasici și cu texte epigrafice care se rapoartă la diferiți Impărați. Numele de Iuliu, dat printr'acest monument legislativ lui Tiberiu și care nume nu se recunoșce acestui Impărat prin vr'un document său monument a făcut să se nască îndoeli despre autenticitatea legii Vespasiane; unanimitatea aprópe însă a autorilor o priveșce ca reală.

Eacă acéstă lege :

LEX DE IMPERIO VESPASIANI

. foedusve cum quibus volet facere liceat ita, uti licuit divo Augusto, Tiberio Iulio Caesari Augusto. Tiberioque Claudio Caesari Augusto Germanico ;

utique ei senatum habere, relationem facere remittere, senatus consulta per relationem discessionemque facere liceat ita, uti licuit divo Augusto, Tiberio Iulio Caesari Augusto, Tiberio Claudio Caesari Augusto Germanico ;

utique cum ex voluntate auctoritateve iussu mandatuve eius praesenteve eo senatus habebitur, omnium

rerum ius perinde habeatur servetur, ac si e lege senatus edictus esset, habereturque ;

utique quos, magistratum potestatem imperium curationemve cuius rei petentes, senatui populoque Romano commendaverit, quibusque suffragationem suam dederit promiserit, eorum comitis quibusque extra ordinem ratio habeatur ;

utique ei fines pomerii proferre promovere, cum ex republica censebit esse, liceat ita, uti licuit Tiberio Claudio Caesari Augusto Germanico ;

utique quaecunque ex usu rei publicae maiestate divinarum humanarum publicarum privatarumque rerum esse censebit, ei agere facere ius potestasque sit ita, uti Divo Augusto, Tiberioque Iulio Caesari Augusto, Tiberioque Claudio Caesari Augusto Germanico fuit ;

utique quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit, ne divus Augustus, Tiberiusve Iulius Caesar Augustus, Tiberiusque Claudius Caesar Augustus Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis imperator Caesar Vespasianus solutus sit ; quaeque ex quaque lege rogatione divum Augustum, Tiberiumve Iulius Caesarem Augustum, Tiberiumve Claudium, Caesarem Augustum Germanicum facere oportuit, ea omnia imperatori Caesari Vespasiano Augusto facere liceat ;

utique quaecunque ante hanc legem rogatam acta gesta decreta imperata ab imperatore Caesare Vespasiano Augusto iussu mandatuve eius a quoque sunt, ea perinde iusta rataque sint, ac si populi plebisve iussu acta essent.

SANCTIO

Si quis huiusce legis ergo adversus leges rogationes plebisve scita senatusve consulta fecit fecerit, sive, quod eum ex lege rogatione plebisve scito senatusve consulto facere oportebit, non fecerit huius legis ergo, id ei ne fraudi esto, neve quit ob eam rem populo dare debeto, neve cui de ea re actioneve iudicatio esto neve quis de ea re apud se agi sinito.

LEGEA IMPERIULUI LUI VESPASIAN.

(. Să 'i fie permis (lu' Vespasian) a face tratate cu cine va voi, ast-fel cum a fost acésta permis divulu' August, lu' Tiberiu Iuliu Cesar August, și lu' Tiberiu Claudiu Cesar August Germanic;

să 'i fie permis încă a presida Senatul, a 'i face propoziții, a pune la uă parte pe cele care ar fi făcute de alții, astfel cum a fost permis divulu' August, lu' Tiberiu Iuliu Cesar August, etc.;

de asemenea, când, după dorința sa, asupra invi-

tațiunei sële, asupra ordinului sëu, Senatul va fi convocat prin reprezentantul sëu, sëu prin el însuși în persónă, ca tot ce se va face să fie privit ca regulat și valabil, absolut ca și cum adunarea senatorială ar fi fost convocată și ținut ședință conform cu legea;

că orî-ce candidat care ar cere cu rîvnă uă magistratură ordinară, uă sarcină, conferând fie *potestas*, fie *imperium*, uă magistratură extraordinară, orî-care ar fi, pe care Impăratul l'ar fi recomandat Poporului sëu Senatului, sëu căruî ȳ ar fi dat sëu promis votul sëu, să fie ales extraordinarmente ;

să ȳ fie permis (luî Vespasian) de a apropia sêu a duce mai departe limitele ocolului urbei (*pomoerium*) când va crede folositor republicei, precum acésta a fost permis luî Tiberiu Claudiu Cesar August Germanic ;

să aibă dreptul și puterea de a îndeplini tóte actele care va judeca folositóre republicei și demne de maiestatea lucrurilor divine și umane, publice și private ast-fel cum acésta a fost permis divuluî August, și luî Tiberiu Iuliu Cesar August, etc ;

Impăratul Cesar Vespasian să fie deslegat de a observa legile și plebiscitele de care divul August, Tiberiu Iuliu Cesar August, etc., aũ fost expres scutiți ; și că tot ce acești împărați aũ avut dreptul să facă,

în virtutea orî-cărei legi séu orî-cărei alte dispozițiunii legislative, Impăratul Cesar Vespasian August să aibă asemenea dreptul de a face.

Că toate actele, faptele, decretetele, ordinele isvorând dela Impăratul Cesar Vespasian August, și tot ce s'ar fi îndeplinit în virtutea comandamentului său, séu prin orî care delegat al său, înaintea votului prezentei legi, că toate acestea să fie privite ca juste, să fie ratificate, ca și cum aceasta ar fi fost făcut din ordinul Poporului său al Plebei

SANCTIUNE.

Dacă cine-va, conform cu această lege, a făcut sau este să facă ceva care ar fi contrariu legilor, dispozițiunelor, plebiscitelor său senatus-consultelor, séu dacă, din contra, conform cu această lege, n'a făcut cea ce trebuia să facă în virtutea unei legi, unei dispozițiuni, unui plebiscit, séu unui senatus-consult, această să nu îi fie vătămător; să nu fie ținut în această privință a plăti uă sumă către popor; ca nimeni să nu pótă obține în contra lui, nici acțiune nici hotărîre și că nici vre uă autoritate să permită ca să înceapă înaintea ei vre uă instrucție pentru acest motiv.

Ar fi prea lung și grău pentru noi să facem un comentariu a diferitelor paragrafe ale dis-

pozițiunei legislative de mai sus ; rugăm pe cititorii se consulte în această privință scurta, dar substanțială explicație, dată de d. Mispoulet în opul său «*Les institutions politiques des Romains*», precum și cea a d-lui Mommsen în cartea sa : *Roemisches Staatsrecht*.

NOTA B. (pag. 27)

CONSTITUȚIUNILE IMPERIALE ¹⁾

Constituțiunile imperiale, una din isvórele dreptului Roman, au înlocuit plebiscitele și senatus-consultele. În adevăr, se scie cum Cesar August făcu, când deveni singur stăpînitó, sã i se dea cu încetul tóte demntățile, tóte

1) de Fresquet, *Traité élémentaire de Droit Romain*, t. 1. p. 79—82; Ortolan, *Explication historique des Instituts de Justinien*, t. 1, N. 340; Ch. Maynz, *Eléments de Droit Romain*, t. 1, p. 131—134; Ch. Demangeat, *Cours élémentaire de Droit Romain*, t. 1. p. 99—103; Bruns, *Fontes juris romani antiqui* p. 134 și urm.; Mispoulet, *Les institutions politiques des Romains*, t. 1. p. 270—272; A. Rivier, *Introduction historique au Droit Romain*, Bruxelles, 1881, § 174—176; Bethman-Hollweg *Der civilprozess des gemeinen Rechts, in geschichtlicher Entwicklung*, Bonn, 1866, § 149; Ad. Fr. Rudorff, *Roemische Rechtsgeschichte*, Leipzig, 1857, t. 1, § 79; F. Walter, *Geschichte des roemischen Rechts, bis auf Justinian*, Bonn, 1861, § 444 și 445.

magistraturele superioare ale anticei Rome. Acastă usurpare se făcu însă fără sgomot, și Montesquieu a putut spune, comparând pe Sulla cu Octav: «Sulla, om necăjicios duce cu violență pe Romani către libertate; August, tiran șiret i conduce încet spre servitute.»

Pentru a conține mai bine pe Romani, August își însuși pe nesimțite puterea legislativă; însă nu o usurpă în realitate; acastă putere îi era concedată de *lex regia*, precum am dis de ja, lege despre care am dat uă idee reproducând chiar textul ei. Iacă ce dic în privința acésta, mai înteu Ulpian: «*Quod principi placuit, legis habet vigorem*»¹⁾ și în urma lui, Institutele lui Justinian: «*Cum lege Regia*²⁾ *quae de ejus imperio lata est, populus ei et in eum, omne iu imperium suum et potestatem concedat* (Pentru că, prin *lex regia* care l'a înzestrat cu puterile séle, poporul îi cedează, și transmite într'insul tótă forța și tótă puterea sa).

1) Cart. I Pr. Dig. *De constit. princ.* I, 4.

2) Cart. I, C. II § 6.

Constituțiunile împăraților sunt de patru feluri: edicte, decrete, rescripte și mandate¹⁾ «*Constitutio principis est, dicitur Gaius²⁾, quod imperator decreto, vel edicto, vel epistola constituit. Nec unquam dubitatum est, quomodo id legis vicem obtineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat*» (Constituția principelui este cea ce împăratul stabilește printr'un decret, un edict său uă epistolă; nu s'a îndoit nică-uă-dată nimeni că acăsta ține loc de lege, de ore-ce împăratul însuși primește *imperium* printr'uă lege).

§ I.

Edicte.— Se dă numele de edict unei ordonanțe generale, prin care împăratul făcea un regulament nou asupra unei materii orecare. Cele mai multe edicte au un caracter

1) Împăratul întrebuița cerneală de purpura pentru a scrie rescriptele, edictele, etc. O găsim pe diplomele împăraților, de la Leon I până la căderea Imperiului grec (*Bibliothèque raisonnée de la diplomatie grecque* t. I, p. 509—514.

2) I, § 5.

local saŭ administrativ. Savigny ¹⁾ admite numărul de 23 pentru edictele în materie de drept privat de la August pênă la Septim-Sever, și din care numai patru aparțin lui August, patru lui Claudiu, etc. Acésta nu trebuie să ne mire; primii împărați, pentru a face să se creadă că mai există republica, avură grija de a conserva comițiilor prerogativele lor legislative ²⁾. Trebuie să adăogăm că împărații dădeau numai în calitate de magistrați decretul saŭ edictele lor. Cea ce probează acésta, e că multă vreme ordonanțele de felul acesta n'aŭ avut forță obligatorie decât în cursul vieții împăratului care le făcuse. Numai dacă le confirma Senatul, obțineau uă autoritate perpetuă ³⁾. Când însă împăratul, în loc de a reprezenta pe primul magistrat al republicei, fu considerat ca

1) *Traité de droit romain* t. I § 23, nota d.

2) În legea 3, C. H, 43, *Si minor*, cuvântul *constituțiune* este pus în opozițiune cu cuvântul *rescripte*.

3) Giraud, opu citat, p. 258; Sueton, *Claudiu*, II, *Domitian* cap. ult.

stăpinul absolut al lunei romane, atunci edictele fură privite ca legi ale imperiului ¹⁾

După Constantin, constituțiunile imperiale se propun de *questor sacri palatii*, în înțelegere cu înalții demnitară ai Imperiului (*proceres*); ele sunt după aceea supuse deliberărei Senatului. După această încercare ele se transmit consistoriului imperial și se redactază în biurouri (*scrinia*). Ele se publică cu semnătura împăratului și contra-semnătura a *questor sacri palatii*. Prefecții pretoriului primesc uă copie de pe ele, și o transmit la rëndul lor guvernatorilor, pentru a fi afișate pe piețele publice și citite în pretoriul tribunalelor. Legile făcute de unul din împărați, după

⁶⁾ Un scriitor cu autoritate, Gibbon, descrie într'un chip pëtrunđerător progresele puterei legiuitoare a împăraților. „Se vede că Adrian a fost cel dintăi, dice ilustrul istoric (t. II p. 169) care luă fățiș, și pe deplin, puterea legiuitoară; îngăduirea timpului sėu, absența sa îndelungată din Roma, autorisară această inovațiune atât de analogă cu activitatea spiritului sėu. Urnașii sėi adoptară aceeași politică, și, după metafora cam sėlbatică a lui Tertulian, „securea edictelor și a rescriptelor împăratului rări pădurea întunecósă și spinósă a vechilor legi.“

împărțirea imperiului, se trămiteau celui-l-alt spre a le promulga în acelaș mod ¹⁾.

§ II.

Decrete.— Sub numele acesta se coprind toate hotăririle pe care Principele, ca magistrat, investit cu *jurisdictio*, le pronunță în afacerile în care avea să judece, în primă instanță séu în apel, dar tot d'a una într'un mod definitiv ²⁾ și executoriu.

Pe timpul primilor împărați, aceste sentințe asupra chestiunilor importante nu se dădeau decât cu participarea Senatului; puțin mai târziu însă, ei cerură concursul Consiliului împărătesc. La început aceste decrete nu aveau putere de lege decât pentru cazul pentru care se dase; dar principiile pe care le fixau se bucurau de uă mare autoritate în toate casurile analóge; jurisconșulți le citau

¹⁾ Cod. Teod. IX, 19, 3; IV, 1, 1; Cod. Just. I, 14, 2, 3 și 8; Symm. *Epist.* X, 2.

²⁾ Fragment, 22, 26, Dig. *De appellationibus* 49, 1; Fr. 38 Dig., *de minoribus* 4, 4; Fr. 22, pr. *in fine*, Dig. ad. S. C. Trebell, 36, 1; Sueton, *Octav*, 23; Dion Casiu LII, 21, 23.

adesea, și făceau colecțiune de ele ¹⁾. Justinian făcu uă inovațiune în privința lor: hotărârile definitive avură putere de lege și fură aplicate în toate casurile analoge ²⁾.

§ III.

Rescripte.— Ast-fel se numesc răspunsurile scrise pe care împăratul le adresa particularilor său magistraților care 'l consultau asupra unui punct îndoios de drept și 'l rugau să dea el însuși uă decizie ³⁾. În cazul acela, chiar sclaviți puteau să se adreseze principelui ⁴⁾. Rescriptele aveau diferite nume, după modul în care se făcuse răspunsul. Când răspunsul era scris alături de cererea, și semnat de împărat cu cernelă purpuriă, rescriptul se numea *adnotatio* său *subscriptio*. În cele mai multe cazuri, sub forma acésta s'a

¹⁾ Se citează *Pauli libri Decretorum*.

²⁾ L. 12. C. de leg. 1, 14.

³⁾ L. 7, pr. C. *De diversis rescriptis*, I, 23; Fr. I, § I, *Dig. de const. pr. I, 4, 4*; *Frag. D. de lege Rhodia*, 14, 2; *Pliniu epist. X, 71, 72, 74, 77 și passim*.

⁴⁾ L. I, 6. C., *De precibus imperatori offerendis* 1, 19; L. 6, C. *de testamentaria manumissione*, 7, 2.

dat răspunsurile persónelor particulare ¹⁾, motivul este lesne de înțeles: era necesar ca magistratul cărui se presinta rescriptul să cunoască faptele pentru care se trãmisese răspunsul imperial. Când răspunsul se făcea printr'ua scrisore separată, rescriptul se numea *epistula* ²⁾. Inse, când rescriptul era făcut printr'un act solemn, când Impăratul îl adresa unei corporațiunii, unei cetăți sau unui corp constituit, și când avea privire la un serviciu public, rescriptul se numea *pragmatica sanctio*. In toate aceste casuri, și dintr'un óre-care punct de vedere, se póte dice că Impăratul îndeplinea oficiul de jurisconsult³⁾.

Autoritatea pe care o aveau rescriptele era destul de restrînsă, afară de esceptiuni numeroase, în cari ele aveau — ca și edictele — uă

¹⁾ Gaius I, § 94; Fr. I, § 1, D., *De const. princ.*, 1, 4; L. 10, C. Th., *de divers. offic.* 12, 60; L. 5., C. Th. *De itinere muniendo* 15, 3; *Nov. Theod.*, 8; *De navibus non excus.*

²⁾ Uă *epistula* de aceste s'a găsit pe malurile fluviului Thyra (Dnistru de azi) aprópe de orașul Akerman în Basarabia, și s'a publicat pentru prima óră în actele Societăței istorice din Odessa. Nu se póte citi de cât partea din urmă a acestei *epistulae*, dată de împărații Sever și Caracalla, și expediată legatului provinciei ca să o aducă la cunoștința locuitorilor.

³⁾ Maynz, *Op. citat* t. I, p. 132 și nota 64; Legea 7, C. *De diversis rescriptis* I, 23; L. 15, C., *De proximis sacrarum scriniorum* 12, 19.

putere obligatorie pentru toți ¹⁾. Neapărat judecătorul era dator se respecte rescriptul, însă numai în cazul particular pentru care fusese dat, și în care avea necesarmente putere de lege. Și apoi, rescriptul nu constitua un drept decât pentru cetățeanul care fusese favorizat cu dînsul; și acest drept transmisibil, moștenitorilor seî, nu putea se fie legitim invocat decât de persoanele interesate în afacerea care provocase rescriptul ²⁾.

Simțim aci trebuința de a desvolta cea ce am spus mai sus despre forța legală a decretelor și a rescriptelor. După Savigny, aceste decrete și rescripte se aplicau numai speciei care le dase naștere. Puchta în *Cursus der Institutiones* al seî ³⁾ probează pêne la evidență că această opiniune este greșită. Mai înteu, dice dînsul, e neîndoios că regula stabilită printr'un plebiscit, un senatus-consult seî chiar un edict al Impăratului are

1) Savigny, *opu citat* t. I, p. 127.

2) Savigny, *loc cit.*, p. 131; L. 4, L. 12, §§ 2,10, C. Th. *De diversis rescriptis* 1, 2; L. 2, C., *De diversis rescriptis* 1, 23.

3) T. I § III.

uă valóre absolută, și că ea se aplică la tóte casurile analóge. Intr'adevăr, Gaius, în cartea 1 § 5, al căreí text am dat mai sus, pune întocmai pe aceeași treaptă diferitele spețe de constituțiuni: decret, edict, rescript, și pentru a face cunoscută valórea juridică a unei Constituțiuni, orí care ar fi felul ei, se servă de aceleași cuvinte pe care le a întrebuintat pentru a arătá pe acea a plebiscitului și a senatus-consultului. Gaius nu are simplitatea de a spune că decretul nu are putere de lege decât pentru speța cu ocasiunea căreia a fost dat ; acéstă putere trebuia neapărat să se întindă la tóte casurile similare. Pentru rescripte în special, aflăm că Impăratul Macrin avu idea de a desființa rescriptele predecesorilor seí ; eacă cum se exprimă asupra acestuí punct Capitolin :

Fuit in jure non incallidus, adeo ut statuisset omnia rescripta veterum principum tollere, ut jure non rescriptis ageretur, nefas esse dicens leges videri Commodi et Caracalli, et hominum imperitorum voluntates, cum Trajanus nunquam

libellis responderit, ne ad alias causas facta proferentur quæ ad gratiam composita viderentur.

(Nu fu lipsit de inteligență juridică, ast-fel că decisese să desființeze toate rescriptele vechilor Principi, voind să se judece după drept, nu după rescripte; el privea ca uă crimă să se considere ca legi voințele unui Commod, unui Caracala și a ómenilor necompetenți, pe când Traian nu răspunsese nici-uă-dată la libele, de frică să nu se invóce în alte cause fapte care s'ar vedea că nu tind de cât a capta buna-voința judecătorului).

Ar fi avut Macrin acéstă idee, dacă rescriptele nu ar fi avut în principiu puterea absolută a unei legi ?

Dar să urmăim demonstrațiunea nóstră. După termenii legii care i da *imperium*, Impăratul are dreptul să facă tot ce crede cu cale, prin urmare și acel de a face cutare decret saũ rescript, pe care 'l crede necesar, și pentru ca acest decret saũ rescript să aibă puterea unei legi, ajunge ca el să porceadă de la voința Impăratului. Cum să ne asigurăm des-

pre acésta, când el nu s'a exprimat lămurit asupra acestui punct ? Chestiune de interpretare care privesce pe jurisconsulți.

Apoi pentru a opri ca rescriptul să se falsifice, el era supus unor forme esteriore, riguros determinate ¹⁾.

Dar, orî câte precauțiuni s'ar fi putut lua, se putea întâmpla ca petiționarul să fi obținut un rescript pentru fapte care nu mai existau, séu care fusese cu totul modificate, atunci partea opusă avea dreptul de a face uă cercetare asupra modului în care se obținuse rescriptul ²⁾.

Pentru a împedica asemenea fraude, se vede că Traian, cel d'întâiū, nu mai dete rescripte după singura cerere a părților și nu autorisă pe judecător se céră vre unul decât în casurî când era să se îndrepteze legea ³⁾.

Totuși rescriptele, care compun cea mai mare parte din codicele lui Justinian, aū spo-

¹⁾ Savigny, p. 132; L. 3, 4, 6; C. *De diversis descriptis* 1, 23; L. 1, C. *Theod.* 1, 2.

²⁾ Savigny, p. 132, L. 7, C. *De diversis rescriptis* 1, 23; L. 8, *Si contra jus*, 1, 22.

³⁾ Gibbon, opu citat p. 170; Savigny opu citat t. I, p. 132.

rit într'ună proporțiune considerabilă corpul dreptului roman ; jurisconșulții le dădeau mare atențiune și făceau colecțiuni din ele ¹⁾ și lucrul este natural; împărații se adresau în genere pentru a redacta acele rescripte la jurisconșulții care făceau parte din Consiliul lor. Mai cu seamă decretelile se dau în Consiliul: *in auditorio Principis* ²⁾ Uă altă probă încă că un mare număr de constituțiuni au fost făcute de Impărați cu ajutorul Consiliului lor, este cea ce ne spune Lampridiu în *Alexandru Sever* ³⁾.

Leges de jure populi et fisci moderatas et infinitas sanxit, neque ullam constitutionem sacravit sine viginti jurisperitis, et doctissimis ac sapientibus viris, iisdemque dissertissimis non minus quinquaginta, ut non minus in consilio essent sententiae quam senatus-consultum conficerent. . .

1) Se citează *Adriani sententiae et epistolae a Dositheo magistro libri tres* ; *Divorum Fratrum libri XX Constitutionum a Papirio Justo.*

2) L. 22 pr., Dig., *Ad Senatus-c. Trebell C. 36, Cap. 1.*

3) *Alexandru Sever*, 15.

(El sancționează legi moderate și în număr infinit, privitoare la drepturile poporului și la acele ale fiscului, și nu promulgă nici uă constituțiune fără ca să fi fost preparată de douăzeci din cei mai învățați jurisconsulți, și de oameni înțelepți, asemenea bunii vorbitori, care nu erau mai puțin la număr de cincideci așa în cât numărul voturilor exprimate în Consiliu nu era mai mic de cât acela care era prescriș spre a se da un *Senatus-Consult*).

§ IV.

Mandate.— Mandatele sunt instrucțiunile adresate funcționarilor, și care aveau să le serve ca liniă de purtare. Cele mai multe ce ne aș rămas sunt privitoare la dreptul criminal și la măsurile polițienesci ¹⁾.

Autoritatea mandatelor era tot-d'a-una restrînsă la provincia pentru care fusese date.

Avem și câte-va mandate despre materii

¹⁾ Brisson *De formulis*, Car. 3. cap. 84; Dion. Cassiu L. III, 15; Pliniu *Epist.* X, 64.

de drept privat; ele sunt însă puțin numeroase ¹⁾).

Eacă care sunt diferitele feluri de Constituțiuni, ne rămâne numai să adăogăm puține cuvinte în privința epocii la care apar ele pentru prima dată în dreptul roman. De și cea mai veche constituțiune imperială, pe care o găsim în diferite colecțiuni, datéză numai de la Adrian, nu ne îndoim a spune că existau constituțiuni imperiale chiar înainte de acest Principe.

Am indicat mai sus patru edicte ale lui August, altele ale lui Claudiu, ș.c.a. ²⁾; este asemenea un lucru cunoscut că August a dat adesea instrucțiuni și mandate guvernatorilor unor provincii ale imperiului. Se mai scie că particularii se adresară adesea la August cerându'i protecțiunea, séu pentru a obține scutirea de efectele unei legi, séu uă subvenți-

¹⁾ Maynz, opu citat, t. I, p. 133; Fr. I, pr. Dig., *De testamento militis*, 29, 1; Fr. 2. 81, D. *De his quæ ut indignes auferuntur*, 34, 9; L. 6. C., *De nuptiis*, 5, 4.

²⁾ L. 2. pr. ad. C. C. Vell., 16, 1; L. 26, de lib. et posth., 28, 2; L. 8 pr. *De quæst.*, 48, 18.

une; cu alte cuvinte, August a făcut asemenea și rescripte. Rămân decretule, existența lor însă este probată de Tacit; el ne spune în Anale că după mórtea lui Germanicu, Senatul rugă pe Tiber să judece el însesi această întunecósă afacere. Constituțiunile imperiale nu trebuie dar să le atribuim lui Adrian, ci chiar lui August ¹⁾.

¹⁾ Ortolan, opu citat, p. 134.

NOTA C. (pag. 43)

Imperiul trebuia, acésta era una din condițiunile existenței séele, să inființeze uă nobilime care să datoreze ridicarea eï favoreï Principelui, iar nu strălucireï numelui și măriméi faptelor; căci stăpinul natural n'avea încredere în ilustrațiunile care puteau să 'i pricinuiască neliniște. Găsim în nobilimea acésta, ordinul senatorial și ordinul euestru, ale căror organizațiune vom căuta s'o schițăm.

ORDINUL SENATORIAL 1)

August regulă condițiunile admitereï la nobilimea senatorială; nimeni nu putea aspira la

1) A. Bouché-Leclercq, *Manuel des Institutions Romaines* p. 128, 360, 363; Willems, *Droit Public Romain*, p. 404–406, 590–592; Naudet, *De la noblesse et des récompenses d'honneur* chez les Romains, p. 65 și urm.; Mispoulet, *Institutions po-*

acastă demnitate dacă nu era de nascere liberă (ingenuă), dacă nu poseda cel puțin un milion de sestertii, și dacă nu se bucura de *jus honorum*, adică de dreptul de a fi chemat la funcțiunile publice și la onorurile care erau legate de ele. ¹⁾ Acastă nobilime era mereditară și se transmitea numai agnaților ²⁾. Uă inovațiune care dovedește disparițiunea moravurilor republicane și invasiunea datinelor monarchice, este că femeile și fetele nobililor se bucurau de titlurile și onorurile în posesiunea cărora era șeful familiei și le transmiteau ur-

litiques des Romains, t. II, p. 188 — 193; A. Troisfontaines, *Introduction à l'histoire du droit public Romain*, p. 289—293, Bruxelles, 1877; Madvig-Morel, *L'Etat Romain, sa constitution et son administration*, t. I. p. 135—156; V. Duruy, *Sur la formation historique des deux classes de citoyens désignés sous les noms d'honestiores et d'humiliores* (Hist. des Romains, t. VI p. 629—646; Hoffa, *De ordine senatorio*, Marburg, 1837; Ludwig-Lange, *Roemische Alterthümer*, t. II p. 382—385; Becker-Marquardt, *Handbuch der roemischen Alterthümer*, Leipzig, t. II, 3. 220—224; Ferdinand Walter, *Geschichte des roemischen Rechts, bis auf Justinian*, § 280 și 372—374; Cod. Theod. *De senator.* VI, 2-XII, 1; Fest., *De verborum*; Zosim. III, 11.

¹⁾ Dion Cassiu LIV, 17, 26.

²⁾ Dig. L 9, 10.

mașilor lor, fără distincțiune de sex, pênă la a doua și chiar a treia generațiune. Acastă regulă care nu fu admisă mai înteiū de cât pentru soțiile membrilor ordinului senatorial, deveni, sub Marcu Aureliu, uă lege generală pentru tôte titlurile de nobilime ¹⁾.

Demnitatea senatorială mai putea fi dată de Impăratul fără ca să dea și dreptul la Senat. La început, senatoriī se deosibeau între ei prin natura magistraturelor pe care le exersase. Așa erau senatori consulari, pretoriani, tribunițianī, edilitianī sėu cestoriani. Dar numărul senatorilor era mărginit, și împărății, avėnd a satisface uă mulțime de ambițioși, născociră titulari fără vre-uă funcțiune reală. Onorurile consulatului sėu preturēi puteau dar să se dea la persoane cari nu fusese nici consuli nici pretori. Nisce liberti, cari nu aveau nici un alt merit de cât de a sci să trecă cu vederea rușinósele pasiuni ale stăpînului lor, erau adesea obiectul unei asemenea favorī. Abusul acestor numiri deveni ast-fel

¹⁾ Dig. I, 9, 8; Cod. l. 11, *de quoestu* IX, 41.

de mare în cât, după un decret al lui Pertinax, pretorii cari nu exersase pretura trebuia să vie în urma celor care îndeplinise aceste funcțiuni ¹⁾.

Membrii ordinului senatorial puteau deveni tribuni militari, dar uă decisiune a lui Galian declară că ordinul senatorial va fi d'atunci înainte exclus din funcțiunile militare ²⁾.

Cei cari făceau parte din ordinul senatorial aveau singurî dreptul se împlinescă magistraturî superiôre; aceste magistraturî incepeau atunci prin consulat, spre a sfîrși prin *vigintiviratus*; afară de acésta, împăratul alegea d'într'înșii pe șefii misiunelor particulare, séu nișce funcționari administrativi, ca *legati legionum*, *legati Augusti pro praetore*, *curatores aquarum*, *curatores operum publicorum*, *curatores viarum*, *praefectus aerarum*, ect. Ei mai erau admiși la audiențele solemne imperiale și la recepțiunile curței; aveau intrarea liberă la guvernatoriî provin-

1) Capitolin, *Pertinax*, 61.

2) Aureliu Victor, *De Cæsaribus* 33.

cielor, spre a solicita grații, sau favoruri; celelalte persoane n'aveau intrarea lor la cel mai mic funcționar, fără să fi obținut audiență¹⁾.

Când un membru al ordinului senatorial era pus sub uă acușatiune criminală, era judecat de *praefectus urbi* dacă locuia la Roma, și de prefectul Pretoriului, dacă avea reședința sa în provincie; afară de acesta, judecătorul nu putea să dea uă hotărîre definitivă mai 'nainte de a fi referat la Impărat. În sfîrșit senatorul remănea liber, pênă la pronunțarea unei sentințe prin care era destituit din rangul său.

În afacerile civile, îndreptate în contra lor, cei nobili nu puteau fi constrinși să dea cauțiune. Dacă trebuiau să fie ascultați ca martori, judecătorul era dator să se ducă la ei spre a lua jurămîntul, fără ca aceștia să fie ținuți a merge la tribunal. Nu puteau fi supuși la tortură²⁾. Un alt privilegiu important

1) Salvian, De Gubernatori Dei, II, 9.

2) Cod. Theod., L. II, de off. praef. urbi I; L. 13, de acc. IX, I; L. 10, de poenis, IX, 40; L. 1, de Exhib. reis IX, 2; Cod. L. 16, De dignitatibus, III, 1.

le era recunoscut: scutirea de contribuțiuni, afară de contribuțiunea funciară; ei erau asemenea apărați de prestațiunile personale, și mai cu sémă de sarcinele duse *sordida munera*, care apăsau asupra locuitorilor din municipie. Aceste scutiri nu se aplicau numai la persóna lor; ci se întindeau chiar la toți acei pe care i întrebuintau la administrația séu exploatarea domeniilor lor ¹⁾.

Ori cine atenta la viața unui Senator, era pedepsit cu mórte; aceeași protecție era acordată femeilor și copiilor unui asemenea personagiu ²⁾.

Membrii ordinului senatorial purtau aceleași insemne ca și Senatorii: inelul de aur, laticlavul, încălțăminte de purpură (*calceus senatorius*). Scaunele erau rezervate în circurii și la teatru. Uă mare contribuție în aur (*glebalis, functio auraria, pensio, follis senatorius*) era prețul pe care obțineau nobleța;

1) Dig: de *muneribus*, L. 4; Cod Theod *paratitlou*, de *decursionibus* XII, 1.

2) Cod. Theod., 1, 3, act. leg. *Coru de sicariis*, IX, 14; Symmacu Epist, 1, 70.

dar un decret al lui Arcadiu și al lui Honoriu desființă această dare ¹⁾.

Era interzis asemenea membrilor ordinului senatorial a face parte din asociațiunile publicanilor; în fine nu le era permis a se însura cu liberte ²⁾.

¹⁾ Cod, L. 2, *De praetore XII, 2.*

²⁾ Friedlaender, *Histoire des mœurs Romaines t. I. 93.*

NOTA D (pag. 43)

ORDINUL ECUESTRU ¹⁾

Ordinul ecuestru fu aprópe, sub Imperiu, cea ce era deja la finele Republiceï, adică uă

¹⁾ Naudet, *De la noblesse et des récompenses d'honneur chez les Romains*, p. 75 și urm.; Madvig-Morel, *L'Etat romain, sa constitution et son administration*, t. I, p. 169—197; Willems, *Droit Public Romain* p. 125—127, 406—409; Mispoulet, *Les institutions politiques des Romains*, t. II, p. 292—296; idem, *des equites equo privato*, *Revue de Philologie* VIII, 1884, p. 177—186; E. Belot, *Histoire des chevaliers Romains*. t. II, *Depuis le temps des Gracques jusqu'à la division de l'Empire Romain*, Paris, 1873; Gomont, *Les chevaliers Romains depuis Romulus jusqu'à Galba*, Paris, 1854; De Beaufort-Lebeau, *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*, t. 28 (1761); A. Bouché-Leclercq, *Manuel des Institutions Romaines* p. 356—360; Marquardt, *Historiae equitum Romanorum libri IV*, Berolini, 1840; F. Mühlert, *De equitibus Romanis*, Hildesheim, 1834; Niemeyer, *De equitibus Romanis commentatio historica*, Gryphiae, 1851; Stejneger, *De equitatu Romano*, Halle, 1864; C. G. Zumpt, *Ueber die römischen Ritter und den Ritterstand in Rom* (Abhandl. d. Berl.

nobilime intermediară între ordinul senatorial și pleba.

Se intra într'ensul prin avere, pe când în principiu, ordinul senatorial nu era accesibil de cât celor cari fusesse însărcinați cu uă magistratură seú cu uă demnitate superióră. «Să 'ți lipsească șese saú șapte mií sestertie la patru sute de mií ce posedí, dice Horațiu, și vei fi tot plebeian» ¹⁾.

Impăratul alegea din acest ordin pe procuratorii, funcționarii și magistrații seí inferiori. Acei din membrii ordinului euestru cari nu erau admiși la aceste favoruri, tot se mai deosebiau de restul poporului prin niște decorațiuni particulare și niște precăderi.

După lege, condițiunile următore se cereau spre a face cine-va parte din ordinul euestru: censul de 400.000 de sestertii, ingenuitatea și

Akad. 1839); Kappes, *Zur Geschichte der romischen Ritter unter den Koenigen* (Gymn.-Progr) Freib. 1. Br. 1855; B. Geratwohl, *Die Ritter und die centuriae equitum zur Zeit der roemischen Republik*, München, 1883; Otto Hirschfeld, *Untersuchungen auf dem Gebiete der roemischen Verwaltungsgeschichte*, Berlin, 1876, t. I, p. 240—258.

1) *Epist. I, 1,58.*

jus honorum. Dar aceste două din urmă condițiuni nu erau așa de riguros cerute în cât împăratul se nu confere demnitatea equestră la niște libertți, declarându'i *fictivamente* ingenui. Așa, un bărbier îmbogățit, niște fii de gladiatori, saū telalți publici și persoane care exersau uă profesiune rușinosă, putură intra în ordinul equestru în puterea avuției și a favorei stăpînului ¹⁾.

August împărți pe cavaleri în trei clase perfect distinse.

Prima coprindea pe *equites publico equo*, împărțiți în șese *turmae*, comandate de *seviri*; erau în numărul de șese mii. Impăratul făcea, în fie care an, un recensământ particular (*transvectio, recognitio equitum*), având de obiect a da, séu a lua înapoi calul Statului, *equus publicus*. Nu era uă etate determinată pentru admitere: uniți intrau la șese-spre-dece ani, séu chiar mai înainte de acéstă etate. Marcu-Aureliu, deja consul, fu făcut cavaler la etatea de șese ani. Păzitorii

¹⁾ *Hor., Epig.*, V, 27; VII, 57, 64; *Juvenal, Sat.* III, 153.

impăratului se recrutau din detașamentele de cavalerie (*turmæ*¹⁾

Comandamentele în armată erau rezervate la *equites equo publico*. Afară de acésta, acești cavaleri nu datoreau nici un serviciu militar efectiv, și organizarea lor militară nu era de cât uă amintire a vechielor instituțiuni.

A doua clasă coprindea pe fiii senatorilor și ai cavalerilor *equo publico*, cari nu figurau în *turmae*. Din această clasă se recrutau înalții funcționari în administrațiune și în finanțe, mai rar însă în armată.

A treia clasă se compunea de cei care, neputând a se sprijini pre vre uă ilustrație personală, nu se recomandau de cât prin posesiunea censului equestru, și așa n'aveau drept de cât la insemnele acestui ordin. Acésta clasă era lesne accesibilă plebeianilor îmbogățiți.

Cavalerii treceau adesea de la ordinul equestru la ordinul senatorial, printr'uă decisiune

1) Tacit, *Anale*, II, 83; Denys, VI, 13; Dion Cassiu, I, 1; LII, 21; L, III, 17, § 7; LII, 9; Ulp., VII, 1; Capitolin, *Marcu Aureliu*, 4; Sueton, *August*, 38 și 39; *Calligula*, 16; *Claudiviu*, 16.

a Senatului său prin favoarea imperială; se bucurau de cea mai mare parte a privilegiilor atribuite persoanelor ordinului senatorial, și mai ales de intrarea la Curtea Imperială.

NOTA **E** (pag. 47)

PREFECTUL PRETORIULUI ¹⁾

Prefectul Pretoriului (*Praefectus praetorio*, ἑπαρχος τῶν Δορυφόρων) nu este la început de

1) Madvig-Morel, *l'Etat Romain, sa constitution et son administration* II, pag. 311—314; Mispoulet, *Les Institutions politiques des Romains* t I, p. 285 — 286 și II., p. 340; A.-Bouché-Leclercq, *Manuel des institutions Romaines* p. 153—157; Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, II, p. 911 și urm.; D. Otto Hirschfeld, în opera sa: *Römische Verwaltungsgeschichte*, t. I, p. 219—239, dă numele a una sută două persoane care au fost prefeți ai pretoriului, de la August la Diocletian; Walter, *Geschichte des römischen Rechts* § 362; Zosim II, 33 *apud* Danz I, § 74, 2: „Κωνσταντῖνος δὲ τὰ καλῶς καθεστῶτα κινῶν, μίαν οὖσαν ἐς τέσσαρας διεῖλεν ἀρχάς. — — ταύτη διελόμενος τὴν τῶν ὑπάρχων ἀρχὴν, καὶ ἄλλοις τρόποις ἐλαττώσαι ταύτην ἐσπούδασεν. Ἐφεστῶτων γὰρ τοῖς ἀπανταχοῦ στρατιώταις οὐ μόνον ἑκατοντάρχων καὶ χιλιάρχων, ἀλλὰ καὶ τῶν λεγομένων δουκῶν, οἱ στρατηγῶν ἐν ἑκάστῳ τόπῳ τάξιν ἐπέλιπον· στρατηλάτας καταστήσας, τὸν μὲν τῆς ἵππου, τὸν δὲ τῶν πεζῶν, εἰς τούτους δὲ τὴν ἐξουσίαν τοῦ τάττειν στρατιώτας καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἀμαρτάνοντας μεταθεῖς, παρείλετο καὶ ταύτης τοὺς ὑπάρχους τῆς αὐθεντίας.“

cât șeful gardei imperiale, și, în această calitate, nu are de cât puterile ordinare ale șefilor de corpuri, adică dreptul de a aplica pedepse disciplinare, de a numi pe sub-oficieri și de a da concediuri. Dar trăind în intimitate cu Impăratul pe care 'l răsfringe, ca să dîcem ast-fel, a devenit cu vremea cel d'întîi funcționar al Imperiului.

August își făcu uă gardă personală pe care nu o desființă, precum făceaū generaliī măi 'nainte, îndată ce resbelul se isprăvea, și al cărei efectiv se urcă pină la nouă cohorte. Tiberiu 'i zidi chiar uă casarmă dinaintea porței *Viminale*. Șeful militar al gardei era Impăratul însuși, dar două ani înaintea lui Cristos, fu comandată de două prefecti cel puțin, câte uă-dată de trei, însă prin excepție. Această împărțire a puterii era uă garanție în contra ideilor ambițioase care ar fi putut să le aibă acești prefecti.

Competința acestor șefi merse neincetat crescînd. Trupele aședate în peninsula Italică sunt puse sub ordinele lor. La finele secolului al douăilea, afară din cercul compus de

uă sută de mile împrejurul Romei, rezervat lui *præfectus Urbi*, prefectii pretoriului întind jurisdicțiunea lor de la afacerile militare la cele civile și criminale, ca suplinitori ai Împăratului.

Chiar la Roma, e permis a face apel de la prefectii anonei și a vigilelor, la prefectul pretoriului, care judecă atunci în cea din urmă instanță.

În sfârșit acest prefect devine, nu numai judecătorul cel mare, ci și jurisconsultul cel mai înalt al Imperiului; în această calitate, Papinian fu numit prefectul pretoriului.

În curând, prin puterea lucrurilor, totul se concentrează în acest prefect, care atunci, fiind copleșit de nouile sale funcțiuni judecătorești, nu mai găsea timpul să îndeplinească funcțiunile sale militare. Alexandru-Sever luă chiar pe acești prefecti din Senat, din care făceau parte de drept prin natura funcțiunii lor.

În urma reformei lui Diocletian, Imperiul se împarte în patru prefecturi: 1) Occidentul (Italia, Illyria Occidentală și Africa); 2) Galia; Orientul: 1 (Orient și Thracia) 2 (Illyria).

Prefecturile, administrate fie-care de un prefect al pretoriului, sunt sub-împărțite în *diocese*, administrate fie-care de un Vicariu al prefectului.

Astfel prefectul pretoriului devine supremul administrator al provinciilor, și un funcționar curat civil, fiind-că Constantin suprimase pe pretoriani. Are dreptul său de jurisdicțiune asupra orî-ce și orî-cine, afară de armată, care are de judecător pe *magistri militum*.

NOTA **F** (pag. 48)

PREFECTUL URBEI ¹⁾

August, pe cât timp lipsea de la Roma delega puterile séle unui *praefectus urbi*. Tiberiu petrecând afară din Roma cei din urmă un-spre-dece ani ai vieței séle, prefectura orașului deveni oficial uă instituțiune permanentă. Titularul era numit de împărat pentru un timp nedeterminat și dintre senatori consulari. ²⁾.

¹⁾ F. Léotard, *De praefectura urbana, quarto post Christum saeculo*, Paris, 1873; C. Franke, *de Praefectura Urbis capita duo*, Berolini, 1850; Mispoulet, *Les Institutions politiques des Romains*, t. I, p. 283—285 și t. II, p. 341; Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, t. II, p. 892 și ur., Otto Hirschfeld; *Römische Verwaltungsgeschichte* t. I, p. 217 și ur.

²⁾ Tacit, *Anale*, VI, II; Dion Cassiu, L. 11, 21.

Avea, sub ordinile séle, spre a menține pacea și a veghea la siguranța cetățenilor, uă gardă urbană, compusă la început de trei, și mărită succesiv la cifra de șese cohorte urbane, formată de 1000, și pe urmă de 1500 ómenî 1).

Prefectul Romei fu omnipotent, și putea fi privit ca un dictator în tótă puterea ne-limitată a cuvântului; poliția sa îmbrățișa tóte: așa jurisdicțiunea sa se întindea nu numai la poliția propriu disă, dar și la descoperirea asociațiunelor ilicite, la reprimarea manoperilor întrebuintate cu scop de a scumpi într'un mod facticiu prețul celor necesare hranei, a camăteii, a epitropilor necredincioși, a stăpînilor cari usau de cruđimî față cu sclaviilor, a libertilor cari călcau datoriile lor către vechiilor stăpînii séu a fiilor care se purtau rău cu părinții lor ș. c. l.

El aplica pedepsele în proporție cu delictete

1) Tacit, *Anale* IV, V; *Istorie*, III, 64; Dion Cassiu LV, 24, Marquardt, 5, 465, 468; Mommsen, in *Hermes*, XVI (1881, p. 643—647); Eichhorst, *De Cohortibus urbanis Imperatorum*.

și, sub punctul de vedere al acțiunii civile, incuviința despăgubirile la care dădeau loc aceste delikte.

Încă de la III-lea secol, *praefectus urbi* avu pe deplin jurisdicțiunea criminală; putea condamna la ocnă și la exiliu. În contestațiunile civile, avea dreptul să reformeze, ca judecător de apel, sentințele date de magistrații urbane.

Cu toate acestea, jurisdicțiunea sa criminală și civilă fu mărginită teritorialmente la uă rază de 100 mille, având Roma de centru, căci peste acéstă limită era competente prefectul pretoriului.

Cu toate aceste multiple atribuțiuni, acest prefect nu conducea și alte serviciuri administrative, încredințate la nisce prefecti speciali, ca prefectul annonei și acel al vigilielor.

NOTA G (pag. 48)

PREFECTUL ANNONEI 1)

C. Gracchu se însărcinase cu executarea legii séle frumentarie, în calitatea de *Curator*, și Cesar instituisé chiar *Aediles Ceriales*. August, (între anul 8 și 14 dupe I. C.), numise un *praefectus annonae*, *επαρχος εὐδυνίας*, ales din membrii ordinului euestru.

1) Mispoulét, *Les Institutions politiques des Romains*, t. I. p. 286—288; Pigeonneau, *De convectione urbanae annonae et de publicis naviculariorum corporibus apud Romanos*, Paris, 1877; Nasse, *Meletemata de publica cura annonae apud Romanos*; E. Gebhardt, *Studien über das Verpflegungswesen von Rom und Constantinopol in der späteren Kaiserzeit*, Dorpat, 1881; G. Krakauer, *Das Verpflegungswesen der Stadt Rom in der späteren Kaiserzeit*, Leipzig, 1874; Th. Mommsen, *Die praefecti frumenti dandi*, V. Hermes, IV, 1870, p. 364—370; O. Hirschfeld, *Die Getreideverwaltung in der römischen Kaiserzeit* (*Philologus* XXIX, 1870, p. 1—96, cp. *Untersuchungen*, I, 1876, p. 128—139.

Avea ca atribuțiuni a supraveghia aprovizionarea cu grâu, a lua măsurî în contra vinderii sêle cu un preț exagerat, a presida la distribuțiunile lunare și gratuite.

Acest magistrat avea sub ordinele sêle un cestor cu reședința la Ostia, și, de la domnia lui Claudiu, fu instituit un procurator pentru *portus Ostiensis* saũ *ad annonam*. Pentru distribuțiunile, conservațiunea grânelor în grânăriile publice și comptabilitatea, *præfectus annonae* avea sub ordinele sêle un ôre-care număr de *mensores frumentarii* și *tabularii*. Avea și în atribuțiunile sêle poliția brutărielor.

În provinciile din care Roma 'și procura aprovizionările sêle, guvernatorii aveau sub ordinele lor nișce *curatores* saũ *adjutores annonae*.

Spre acest scop, *Præfectus urbi* avea dreptul sê cheme în ajutorul sêũ puterea publică, și exersa jurisdicțiunea sa în contra uneltirelor de monopolizare, decidea dificultățile ce se iscau între armatorii și căpitaniî corăbiilor, judecând ast-fel delictetele și contravențiunile

determinate prin natura tuturilor funcțiunilor sêle.

Afacerile serióse erau mai tot d'-a-una trimise la Prefectul Romei; totuși, sentințele nu puteau fi reformate de Prefectul urbei, în apel erau traduse la tribunalul Impăratului, reprezentat prin Prefectul Pretoriului. Prefectul annonei avea un ajutor sub numele de *sub-præfectus*.

Credem că trebuie să ne oprim aci, pentru a nu da acestui apendice uă întindere care ar întrece lucrarea noastră principală asupra Consiliului Impăraților: în adevăr, nu este bine ca anexele modestului nostru edificiu să facă să dispară, prin proporțiunile lor prea întinse, impresiunea ce dorim să producă acest mic op asupra celor care vor bine-voi a'l citi. Dacă ne am întins ceva mai mult asupra Constituțiunelor imperiale, cauza este că ele sunt — precum am dis' o aiurea — unul din isvórele cele mai bogate ale Dregtului Roman, drept care a devenit, și tre-

bue să rămâe, basa dreptului popórelor civilisate.

Ne ar fi plăcut asemenea a trãta mãi pe larg despre natura puterilor Impãraților la Roma, de cât am făcut în Capitolul IV, preferim însă a da mãi în urmă uã notiță deosebită asupra acestei materie, pentru a nu ne depãrta prea mult de subiectul ales.

TABELA

DE AUTORIÎ CITAȚI ÎN ACĂSTĂ OPERĂ.

- Accarias. *Précis de Droit Romain.*
- Ampère. *L'empire romain à Rome.*
- Aureliu Victor. *De Cæsariibus.*
- Beaufort-Lebeau (de). *Mémoires de l'Acad. des Inscriptions et Belles-Lettres. t. XXVIII. 1761.*
- Becker-Marquardt. *Handbuch der rœmischen Alterthümer.* Leipzig 1843-67.
- Belot (E). *Histoire des chevaliers romains.* Paris 1873
- Bethmann-Holweg. *Der Civilprozess des gemeinen Rechts in geschichtlicher-Entwicklung.* Bonn 1866.
- Bethmann-Hollweg. *Der roemische Civilprozess.*
- Bibliothèque raisonnée de la diplomatie grecque.* t. I, Paris
- Boissier (Gaston). *Cicéron et ses amis.*
- Id. *Nouvelles promenades archéologiques.*
- Id. *L'Opposition sous les Césars.*
- Borghesi. *Oeuvres.*
- Bouché-Leclercq. *Manuel des Institutions romaines.*
- Brisson. *De formulis.*
- Bruns. *Fontes Juris romani antiqui.*
- Capitolinus (Julius). *Historia Augusta.*
- Cassiodor. *Variarum libri XII.*

- Cicerone. *Orationes*, de Oratore, in Verrem, pro Quintilio, pro Roscio.
- Cod. Justinian.
- Cod. Theodosian.
- Corpus inscriptionum latinarum* (Orelli-Henzen).
- Cramer. *De Vespasiano, sive de vita et legislatione Vespasiani*. Jena 1785.
- Cuq. *Conseil des Empereurs*.
- Cuq. (Ed.) *Etudes d'épigraphie judiciaire II (Bibl. de l'école française de Rome, fasc. XXI-Paris 1881*.
- Dr. H. Danz. *Lehrbuch der Geschichte des roemischen Rechts*.
- Daremberg et Saglio. *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*.
- Demangeat (Ch.) *Cours élémentaire de droit romain. Digest*.
- Diocletian. *De pretiis rerum* (Edict).
- Duruy (Victor). *De Tiberio Imperatore*.
Id. *Histoire des Romains*.
- Egger. *Recherches historiques sur la fonction de secrétaire des princes*, dans : *Mémoires d'histoire ancienne*.
- Eichhorst. *De cohortibus urbanis Imperatorum. Fragmenta Vaticana*.
- Franke (C). *De Præfectura Urbis, capita duo*. Berlin 1850.
- Fresquet, (de). *Traité élémentaire de droit Romain*.
- Friedländer (L.). *De eis qui primis duobus sæculis, a rationibus, ab epistulis, a libellis imperatorum Romanorum fuerunt*. Regiomont 1860.
Id. *Sittengeschichte Roms*. Leipzig 1865.
- Frontin. *De Aquis*.
- Gaius. *Institute*.
- Gebhardt (E.) *Studien über das Verpflegungswesen von Rom*

- und Constantinopol in der späteren Kaiserzeit.* Dorpat 1881.
- Gerathewohl (B). *Die Ritter und die centuriæ æquitum zur Zeit der Römischen Republik.* München 1883.
- Gibbon. *Histoire de la décadence et de la chute de l'Empire romain.*
- Géraud (Charles). *Histoire du droit Romain.*
- Gomont. *Les chevaliers romains depuis Romulus jusqu'à Galba.* Paris 1854.
- Gravina (J. V.) *Esprit des lois romaines.*
- Gruter. *Inscriptiones.*
- Haubold. *Disertatio.*
- Id. *Opuscula academica-1825.*
- Heineccius. *Antiquitatum romanorum.*
- Henzen. *Corpus Inscriptionum latinarum.*
- Hirschfeld (O.). *Die Getreideverwaltung in der römischen Kaiserzeit.* (*Philologus* XXIX. 1870).
- Id. *Untersuchungen auf dem Gebiete der römischen Verwaltungsgeschichte.*
- Hoffa. *De ordine senatorio.* Marburg 1837.
- Horatius. *Epistolæ.*
- Hugo. *Geschichte des römischen Rechts.*
- Ihering. *Geist des römischen Rechts.*
- Josif. *De bello judaico.*
- Id. *Antiquités judaïques* (trad. fr.).
- Justinian. *Institute; Novelle.*
- Juvenal. *Satire.*
- Kalenderu (J.). *Droit Prétorien et réponses des Prudents.*
- Id. *Essai sur les Sources du Droit Romain.*
- Kappes. *Zur Geschichte der römischen Ritter unter den Könige.* Freiburg 1855.
- Krakauer (G.). *Das Verpflegungswesen der Stadt Rom in der*

- späteren Kaiserzeit. Leipzig 1874.
- Krueger. *Zeitschrift für Rechtsgeschichte.*
- Kuntze. *Cursus des roemischen Rechts.*
- Lactanciu. *Mort des persécuteurs.*
- Lamprid. *Vitae imperatorum.*
- Leon Impëratu. *Novele.*
- Léotard (F.) *De praefectura Urbana, quarto post Christum saeculo.* Paris 1873.
- Letronne. *Recueil des inscriptions grecques et latines de l'Égypte.*
- Ludwig-Lange. *Roemische Alterthuemer.*
- Madvig-Morel. *L'Etat romain, sa constitution et son administration* (traduit de l'allemand).
- Mainz (Charles). *Eléments du droit romain.* Bruxelles.
- Marquardt. *Historiae equitum Romanorum libri IV.* Berlin 1840
- Mispoulet. *Les institutions politiques des Romains.*
- Th. Mommsen. *Die comites Augusti der früheren Kaiserzeit.*
- Id. *Nuove Memorie.*
- Id. *Die praefecti frumenti dandi* (Hermes, IV-1870).
- Id. *Roemische Geschichte.*
- Id. *Roemisches Staatsrecht.*
- Id. *Begriff des Pomerium. Roemische Forschungen.*
- Mortreuil. *Histoire du droit byzantin.*
- Mühlert (F.) *De equitibus Romanis.* Hildesheim 1834.
- Nasse. *Meletemata de publica cura annonae apud Romanos.*
- Naudet. *De la noblesse et des récompenses d'honneur chez les Romains.*
- Niemeyer. *De equitibus Romanis commentatio historica.* Gryphiae 1851.
- Orelli. *Inscriptionum latinarum selectarum amplissima collectio*
- Ortolan. *Explication historique des Institutes de Justinien.*

- Papyrus Justus. *Libri XX Constitutionum.*
 Pauli. *Libri Decretorum.*
 Pasch (Ed). *Zur Kritik der Geschichte des Kaiser Tiberius.*
 Altenburg-1866.
 Pigeonneau. *De convectione urbana annonae et de publicis
 naviculariorum corporibus apud Romanos.* Paris 1877.
 Plautii. *Comedie.*
 Plinii *Epistulae.*
 Id. *Historia Naturalis.*
 Id. *Panegyricus.*
 Rein. *Fünfzehn roemische Urkunden.* Halle 1845.
 Rein (W). *Lex Regia;* in Pauly's Realencyclopädie der classis-
 chen Althertums-Wissenschaften. Stuttgart 1842—1866.
 Rivier (A.) *Introduction historique au droit romain.* Bruxelles
 1881.
 Rudorff (Ad. Fr.) *Roemische Rechtsgeschichte.* Leipzig 1857.
 Ruinart. *Acta Martyrum.*
 Savigny (de) *Histoire du droit Romain au moyen-âge.*
 Id. *Traité de droit Romain* (traduction).
 Salvian. *Du gouvernement de Dieu* (tr. fr.)
 Seneca. *De Clementia.*
 Id. *Ad Polybum.*
 Spartianus Aelius. *Historia Augusta.*
 Stahr (Ad.) *Tiberius.* Berlin 1863.
 Statii. *Sylvae.*
 Steinicke. *De equitatu Romano.* Halle 1864.
 Sueton. *Vita Horatii.*
 Id. *Vitae XII Imperatorum.*
 Symmacus. *Epistulae.*
 Tacit. *Annale.*
 Id. *Istoria.*

Theodosiu. *Novle.*

Titu-Liviu. *Istoria romană.*

Troisfontaines. *Introduction à l'histoire du droit public Romain.*

Waddington. *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et belles-lettres t. XXVI 1-e partie*

Valeriu-Maxim. *Factorum, dictorumque memorabilium libri IX.*

Walter. *Geschichte des Roemischen Rechts, bis auf Justinian.*
Bonn 1861.

Varone. *De lingua latina.*

Villems. *Droit public Romain.*

Wilmans. *Exempla inscriptionum latinarum.*

Vopiscus Fl. *Historia Augusta.*

Zachariæ. *Prochiron Basilii, Constantini et Leonis.*

Zimmern. *Rechtsgeschichte.*

Zonara. *Anale.*

Zumpt. *Ueber die Roemischen Ritter und den Ritterstand in Rom.* Berliner Akademische Abhandlungen 1839.

INDREPTĂRI

Pag. 34 lipsește Nota 1): *Herodian I, 6.*

Id. în loc de *Nota 1* citește *Nota 2.*

Id. » *Nota 2* e intervertită cu *Nota 1* pag. 35.

» 51 rându 19 în loc de *Antoninus Sarmaticus* citește *Antoninus Augustus Sarmaticus.*

» 57 » 20 » *Meritu* citește : *Merita.*

» 82 » 8 » *reîntîmpine* citește : *preîntîmpine*

» 90 » 9 » *primanus* și *secundanus* citește :
primarius și *secundarius.*

» 106 » 17 » *omne iu imperium* citește : *omne
imperium.*

» 122 » 6 » *mereditar* citește : *ereditar.*

» 126 » 17 » Scaunele erau, citește : Scaune le
erau.

TABELA DE MATERIE

PRECUVĒNTARE	5
CAPITOLUL I.—Consiliul Impăraților de la August la Adrian	11
CAPITOLUL II.—Consiliul Impăraților de la Adrian la Diocletian	25
CAPITOLUL III.—Cancelaria imperială	41
CAPITOLUL IV.— Consilia sacra sub Diocletian	67
CAPITOLUL V.— Consistorium sacrum	83
APENDICE. — Note	93
NOTA A.—Lex Regia	95
NOTA B.—Constituțiuni imperiale	105
NOTA C.—Ordinul senatorial	121
NOTA D.—Ordinul equestru	128
NOTA E.—Prefectul Pretoriului	133
NOTA F.—Prefectul urbei	137
NOTA G.—Prefectul annoniei	140
TABELA DE AUTORI	145

